

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA
KNJIŽEVNOST
IN PROSVETO

LETNIK XXXVI.

ŠTEV. 7.

JULIJ 1916

Vsebina julijskega zvezka:

1. Fran Albrecht: <i>Spomini</i>	289
2. Dr. Ivo Šorli: <i>Štefan Zaplotnik</i> . (Dalje.)	290
3. Dr. Pavel Grošelj: <i>Astronomski pomenki</i> . (Dalje.)	299
4. Janko Glaser: <i>Koprnenje</i>	310
5. Fran Govekar: <i>Shakespeare</i> . (Konec prih.)	311
6. R. Maister: <i>Grobovi</i>	317
7. Ivan Albrecht: <i>V svitanju</i>	318
8. Dr. Jož, A. Glonar: <i>Med reformacijo in romantiko</i> . (Dalje.)	324
9. Književna poročila	331

Stanko Ilovčan: *Miran Brankov, Pesnitve*. — Dr. J. Š.: *Slovensche Kriegs- und Soldatenlieder*. — Dr. L.: *Schriften zum Verständnis der Völker*. — Dr. Simon Dolar: *Viktor Bežek, Občno vzgojeslovje z dušeslovnim uvodom*. (Konec.) — Dr. Fr. Ilešič: *Gradja za povijest književnosti hrvatske*, 8 knjiga.

„Ljubljanski zvon“

izhaja v zvezkih po enkrat na mesec ter stane na leto 9 K 20 h, pol leta 4 K 60 h
četrt leta 2 K 30 h, za vse neavstrijske dežele po 11 K 20 h na leto.

===== Posamezni zvezki se dobivajo po 80 h. =====

Izdajatelj in odgovorni urednik: Valentin Kopitar.

Upravništvo v „Narodni tiskarni“ v Ljubljani, Knaflova ulica št. 5.

Lastnina in tisk „Narodne tiskarne“ v Ljubljani.

Fran Albrecht:

Spomini.

Nad gajem tam daljnim spominov nebroj,
odetih v mrak moje duše, nocoj
pojo žalujoče molitve.

Kot vāse začaran srebrni smeh
mesečine se koplje v zelenih valeh
topolov, ki težko zvenijo.

Sen spečih vodā sred pokojnih trat
še mojo utrinja mladost, ko takrat . . .
O, zeleni in veli spomini!

To bilo je v maju: somrak je dehtel,
tih veter je vel, val vod je šumel
poskočne valčke ljubezni.

In v tvojih deviško-sinjih očeh
se kopal je mojega srca smeh,
tvoji črni lasje so goreli.

Tvoji črni lasje so se zlili po tleh
— goreči valovi — krog naju dveh
pod mračnim, meniškim topolom. — —

Da, mračni, meniški topoli okrog
so peli svečano: „O mladi bog
pomladi, ime ti je ljubezen . . .“

Dr. Ivo Šorli:

Štefan Zaplotnik.

Povest veselega človeka.

(Dalje.)

XII. poglavje.

Štefanu Zaplotniku računi nagajajo.

Rajniki Ravnar se je bil vdajal proti koncu življenja vedno huje pijači. Ko je lani umrl, je zapustil vdovi premoženje tako zadolženo, da je reva že komaj vlekla dalje. Skrivala je, kolikor je mogla in plačevala oduroškim upnikom tudi po deset in še več od sto; toda zdaj je spoznala vseeno, da pojde tako počasi še to, kar je ostalo.

Tudi dela ni mogla zmagovati več. Delavcev skoro ni bilo in z gotovim denarjem zanje je šlo tudi vedno trda. Tako se je morala ubijati od zore do mraka, čeprav ji je pridno pomagala Anka, nezakonska hči njene pokojne sestre, ki jo je po njeni smrti vzela k sebi in jo imela kakor za svojo. A vedno bolj je čutila, kako ji od dne do dne pešajo moči, telesne in duševne.

In tako je čakala že dalj časa prilike, da se o vsem posvetuje z Zaplotnikom.

Pozdravila ga je torej s posebnim veseljem, ko je stopil v hišo in ga je takoj peljala v sobico poleg izbe. Tam mu je vse odkrito razložila kakor pri izpovedi in je čakala, kaj poreče.

Vzel je molče košček papirja in svinčnik iz žepa in je računal. A ko je končal, je zmajal z glavo in ji je povedal, da bo že v dveh letih brez strehe, ako čimprej ne uredi. Najbolje stori, če proda toliko, da izplača vse dolgove in ji ostane vsaj dom in kar je okrog njega. Veliko ne bo, a živela bo že. To bi ji vse on pošteno opravil in kak kos bi tudi še sam kupil, če bi ne bilo dovolj drugih.

„Potem pa ne bo več za dve, Štefan, ne dela, ne pridelka. In kam naj spravim Anko?“ je bolešno vprašala Ravnarica.

„Ej, saj res!“ je vzkliknil Štefan. „Na to še mislil nisem več, pa sem vendar zato prišel. Saj vidiš, kako je zdaj pri nas. Ona pravi, da ne more več vsega in tako sem prišel vprašat tebe, ali veš ti kako deklino, ki bi bila za nas. Ko je zdaj pri tebi tako, mi

boš pa kar Anko dala. Pri nas bo kakor doma, saj veš. In še pri rokah jo boš imela, če jo boš kaj sama potrebovala. Poprašajva še njo. Če je zadovoljna, bi rekel, da ni nobenega zadržka več.

Poklicala sta dekle v sobo. Štefanu je bilo toplo pri srcu, ko je stala pred njim krepka, življenja in zdravja kipeča, z veselimi, dekliškimi očmi in jamicami v ličkah, čisto taka, kakor je bila v davnih, davnih časih njena teta . . .

Anka je bila razumno dekle in ko je čula vse, je vdano privolila. Saj je morala razumeti, da ni mogoče drugače; tudi če bi bila tetina prava hči, bi bila v teh razmerah morala iti iskat kruha drugam. In nazadnje ji je bilo tako vendar še ljubše, nego da bi bila morala iti v mesto ali drugam po svetu. Saj je ostala teti v bližini in je prišla k domačim ljudem. Zaplotnice same se je sicer malo bala, ker je bila znana za bolj ostro žensko, a hudega ni pričakovala niti od nje. Če bo pridno delala, kaj ji bo mogla? In tako se ji je zdelo, da bi jo potem vsaj gospodar branil. Zakaj od tete je tolikrat čula, kako je takrat, ko je bila po materini smrti sirota ostala sama na svetu, ravno Zaplotnik še najbolj pregovoril rajnega Ravnarja, da je dovolil ženi vzeti jo v hišo. Že zato je čutila globoko hvaležnost in vdanost do njega.

Ta njena čustva do njega pa so se nekoliko izpremenila, takorekoč premaknila, ko je začela zahajati tudi ona k petju. Ko se je bil namreč Zaplotnik lotil nabiranja pevcev in pevk, je prišel tudi k Ravnarici in jo je naprosil za Anko. Ravnarici je bilo malo nerodno, ker jo je res rabila doma; toda Štefanu ni mogla odreči, ker se je celo ponudil, da bo Anko, če se petje kdaj zavleče posebno pozno v noč, sam spremljal sem do Hruškovja, ko mu ta ovinek domov ni skoro nič daljši.

In tam v pevski sobi je zagledala Anka, kakor so ga zagledala tudi druga dekleta, Zaplotnika v neki novi, posebni luči. Sicer se jim že prej ni zdel samo kak „star dedec“, kakor drugi moške v njegovih letih; toda zdaj, ko so ga videle tako živahnega, veselega in porednega, se jim je kar pred očmi pomlajal. Če je sčasoma kateri malo predolgo ovijal po zimi veliko ruto okrog pleč in jo pri tem malo preveč stisnil k sebi ali ji pomežiknil preveč blizu v oči, se ni nobena hudovala; da niti od sebe ga niso odrivale, kakor bi se bile one same bale za njegovo čast, ako bi še kdo drugi opazil, da je z ženskami še vedno malo preveč norčav . . . In tako je nastala med njim in dekleti neka posebna skrivna zveza in tajen sporazum. Vse so rekle, da imajo Zaplotnika rade in so se smejale,

a vsaki se je zdelo, da sta si ž njim še posebna prijatelja. In Štefan je bil dovolj prekanjen, da ni nobene zanemarjal, ker je slutil, da se mu sicer vsa ta topla dobrodejna vez okrog teh čednih stvaric in njega polagoma lahko zopet razdere — na škodo društva in njega samega . . . Vsaki je šel ljubeznjivo nasproti, ko je stopila v pevsko sobo, ji je vzel dežnik iz rok, ji je sam prinesel note, — je opravil vse one malenkostne uslužnosti okrog nje, ki ženski vsake starosti in vsakega stanu enako laska. In vsaka je kar čakala, kdaj ji poreče Štefan čisto na tihem in tajno kako onih ljubeznivosti, ki so jim tako dobro dele.

A če so druge čutile, da so si z Zaplotnikom dobre, Anka je vedela to. Z njo je bil vedno še posebno ljubezniv in poreden in niti enkrat ji ni pozabil povedati, da ima „zobčke ko deklíč in očke kot srnič“. Če ji je pred vratmi, ko jo je bil spremil do sem, pogladil obrazek in jo prijel za bradico ali ji del celo roko okrog ramen, se mu je samo zasmejala, ga je prijela za roko, mu jo je stisnila in stresla in je odhitela v hišo.

Tako se ji torej zdaj ni zdelo prav nič hudega, ko jo je povabil, da pride pod njegovo streho.

„Saj boš čisto naša, Ankica!“ ji je pomežiknil.

„Da, ali k petju pa le ne bom smela več,“ se je spomnila in povabila glavico. Zakaj v hipu je spoznala tudi to: zdaj se bo tudi na zunaj videlo, da sem postala dekla.

„Kdo pravi, da ne!“ je živahno ugovarjal Štefan. „Svojo delo opraviš, pa pojdeva. Jaz tako že rabim malo palice, posebno po zimi, ko je zmrznjena pot in Zorko sem zdaj izgubil. Me boš zdaj pa ti vodila, da mi kam ne zdrsnejo stare kosti. Kar nič se ne boj, Anka, tudi zaradi tega ostane vse pri starem. Na Zorkino mesto stopiš in konec besed!“

Tako se je vračal Štefan Zaplotnik domov. Dobro delo je bil napravil in še prijazen obraz dobi v hišo.

Zaplotnica pa ni bila tako vesela te vesti.

„Sama imenitnost jih je bila vedno teh Ravnarjevih. Zdaj bo mislila, da je še zmerom gospodična, čeprav mora iti služiti,“ je godrnjala.

Toda Štefan je pokazal zopet enkrat moža in ker so ji šli še vedno davi obljubljeni tisočaki po glavi, vsaj danes ni hotela delati prevelikih sitnosti.

„Če ne bo, jo že spravim!“ si je mislila.

Ali spraviti je ni bilo več mogoče. Anka je pela in se je smejala po hiši, dela'a je od zore do mraka za dve in še slišala ni, če se je Zaplotnica hudovala nanjo. Potem pa sta se odpravila z gospodarjem po klancu k petju in sta se vračala šele pozno po noči domov.

Ne da bi Zaplotnica kaj mislila, ali silno za malo se ji je zdelo, da se vede gospodar z deklo, kakor bi bila domača. In ko ji je celo Jesenko zadnjič omenil, da bi ljudje lahko govorili zaradi tega, ni mogla več molčati.

„Meni je prav; če drugim ni, se tolažim, da jim še marsikaj ni bilo, kar je bilo meni v korist,“ se je zasmejal Štefan. Neumno se mu je zdelo samo to, da govori Jesenko take besede.

Toda neko drugo in res rezko bolečino so mu prinesli ti časi.

Sedel je sam v sobi in je brenkal na tamburico, ko vstopi Janez in se prijazno, a ob enem čudno žalostno nasmehne. Potem se prične po ovinkih pritoževati zaradi Tineta. Tako oduren in neprijazen človek da je; bogve zakaj da celo njega grdo gleda, ki mu ni ničesar storil, pač pa mu pomaga če le more.

Potem čez nekaj časa, on da bi mu tudi ne dal premoženja, če bi bil na očetovem mestu. Še iz hiše bi človeka gonil na stare dni, če bi imel enkrat moč v rokah. Sicer pa . . . ali mora biti res ravno Tine gospodar? . . . Kmetija sama dandanašnji itak človeka več ne redi in vsak zaide le v dolgove. Kdor zna pa še kako rokodelstvo zraven, da človeku v deževnih dneh in po zimi ni treba držati križem rok, tak si lahko vse drugače pomaga.

Ali tu je fant že naenkrat nehal. Štefan si samo misliti ni mogel, da je kaj takega mogoče, zato ga je pustil govoriti. Zdaj pa so mu naenkrat zagorele oči in bliski so švigali iz njih, da je Janez strepetal pred njimi.

„Tako, tako! Zato torej si se priklatil in se tiščal tu okrog, ti kača gladka ti. Poberi se, slepar! Zapomni si, da ti ne boš nikdar gospodar na tem mojem svetu in v tej pošteni hiši. Ti že ne, če imam vzeti prvega popotnika, ki pride mimo! Če Tine ni nič drugega, vsaj hinavec ni in nikdar ni ruval proti tebi. Poberi se takoj, da te ne vidim več!“

„O, me ni treba goniti!“ se je nasmehnil Janez in obraz mu je bil bil ves spačen sovraštva. „Samo izplačajte, kar mi gre . . .“

„Kadar hočeš, čeprav ti nisem dolžan. Če hočeš jutri. In ne samo to: vse orodje ti kupim, vso pripravo, samo da se rešim takega gada! Kar račun prinesi in zdaj pojdi! Z Bogom!“

Janez je res odšel še tisto uro. Čez tri dni se je vrnil in je položil pred očeta dolg račun.

„Prav!“ je rekel Štefan kratko. „Jutri me počakaj v trgu, da mi narediš križ, in potem Bog s tabo! Padel si mi popolnoma od srca.“

„To mi je čisto vseeno!“ se je zasmejal Janez in odšel nazaj v trg, ne da bi se poslovil.

Drugi dan sta opravila. Še nekaj se je Janez obotavljal, a ko se je Štefan hladno obrnil in hotel skozi vrata, je Janez zaklel, vzel denar in podpisal.

„Tako, zdaj bo vendar že enkrat mir!“ si je rekel Štefan, ko se je bližal domu.

Toda ali mu je kdo ženo nahujskal ta čas ali kali, — komaj je sedel, že je bila tu in je zahtevala, naj se spravi Anka nemudoma iz hiše. Zraven je stal tudi Tine in je temno gledal.

Ali tu se je Štefan odločno uprl. Odkar ni bilo Zorke več, je bila samo še ona, ki je mislila nekoliko nanj. Ona mu je prinašala zajtrk na posteljo, kajti Štefan si je v zadnjem času privoščil rad tuintam tudi zjutraj malo počitka. Ona je skrbela, da je dobil popoldne točno svojo kavo; ona mu je osnažila obleko in ona mu je zlikala ovratnike, da niti Jesenko ni imel takih. Kakor hitro bi odšla še ona, bi bil popolnoma zapuščen . . .

To je povedal tudi njima.

In potem je rekel počasi in vsako besedo posebej:

„Reziko in Zorko in Janeza sem odpravil. Tebi, mati, sem zapisal desetkrat več, nego si sama pričakovala. Toda zdaj me pustite pri miru živeti, kakor hočem jaz, drugače vas vse skupaj zapodim. To je moja zadnja!“

In zaloputnil je trdo za seboj, kakor ni imel navade.

Ali zdaj je bilo, kakor da so postala vsa vrata obsedena. Ves dan so treskala zdaj v kuhinji, zdaj gori kje na vrhu, zdaj v shrambi ali izbi, vsepovsod, da človek še vedel ni, ali je samo ona ali oba skupaj.

Kar naenkrat je stopil zopet Tine ves trepetajoč pred njega.

„Zdaj vem, kaj mislite. Prišel sem vas vprašat še enkrat: Ali gremo k notarju ali ne?“

„Ne!“

„Tudi prav, potem z Bogom!“

„Kam greš? Kam hočeš iti?“

Štefanu niti neprijetno ni bilo.

„To je moja reč. Za delavnega človeka je povsod prostora. Torej da ali ne?“

„Oho! S silo pa že celo ne! Ali hočeš, da odštejem tudi tebi?“
Tine se je zakrohotal.

„Kaj mislite, da sem res tudi jaz tako neumen kakor so bili drugi in vam bom delal križe za par goldinarjev, da boste dajali drugo lahko za svoje . . . Niti krajcarja nočem! Že pridem nazaj, kadar bo moj čas; nič se ne bojte! Zdaj se pa le lepo naprej . . .“

Tine je rekel tu vmes dvoje besed, ki so Štefanu jasno pokazale, kaj oni misli. In bilo je tako, da je kar okamenel.

Da ima to dekle rad, kakor bi bila njegova, saj ne taji; ampak da pride taka gnusna misel — — —!

Skočil je na noge, ali Tine je bil že zunaj. In je res tudi on odšel.

V Štefanu je vrelo še en dan in eno noč; ali potem se je samo še smejal. Bilo mu je zdaj res že vseeno. Poiskal si je mlinarja in hlapca in se je sprehajal mirno pod svojimi drevesi, kakor da se ni nič zgodilo. Samo to se mu je čudno zdelo, kako da se tako drugo za drugim hiša prazni . . .

Pogovorili so se. Prisiliti me hočejo zdaj tako. Pa me ne bodo! Če bi imel drugačne ljudi okrog sebe morda, ampak takim se ne dam pod noge.

In končno, ali sem res tako star, da me hočejo vreči že med šaro? Jaz vsaj se ne čutim. Ej, še marsikako bi jim lahko napravil!“
Nasmehnil se je in je pomislil.

Spomnil se je zopet, kaj mu je bil rekel Tine . . . Ne, ne, tak pa vendar še ni . . . In zdi se mu, da bi tudi žena ne bila sama prišla na take bedaste misli, da je ni kdo nahujskal . . .

Kakor je divjala zadnje dni vedno huje in huje, ni bilo mogoče več prenašati. Da, če človek pomisli, potem verjame že tudi ona, kar mu je rekel Tine. Saj kriči nad ubogim dekletom, kakor da ni več pri čisti pameti. In naposled se punica res naveliča in pojde!

Štefan se je prestrašil, zakaj to se ne sme zgoditi! Treba je, da govori čim prej ž njo, da jo potolaži.

Hitel je nazaj in je prišel ravno o pravem hipu, da je slišal iz huhinje psovko petkrat, desetkrat po vrsti in prav tako, kakor mu jo je bil zabrusil Tine v obraz, in ki mu je povedala vse.

Zdaj pa je planil besno v hišo. Pred ognjiščem je stala žena s kleščami v rokah, v kotu pa je trepetalo dekle in strmelo prestrašeno v njo, kakor da ne ume te grde besede.

Štefanu se je brezmejno zastudilo. Prvikrat v življenju ga je prijelo, da bi stopil tja in udaril, udaril tako, da bi ne ostalo nič več od tega hudobnega in sirovega bitja, ki ni imelo v vsem svojem življenju niti ene lepe misli in ki je videlo povsod le blato in podlost, ker samo ni poznalo drugega.

„Ali pustiš dekle pri miru?“ je kriknil nanjo, da se je stresla pred njegovim nenavadnim glasom.

Toda le za hip.

„Ali si jo prišel branit svojo — — — Ven, ven, kuga iz hiše . . .!“

In sledile so besede, ki se jih ni upal ponavljati pozneje niti v mislih. Anka je zbežala zdaj skozi vrata bleda kakor smrt.

In vedno znova:

„Ven, ven iz te hiše jo spravi! Drugače grem jaz, še to uro grem!“

Štefan ni prišel do besede. Šele ko je ponovila že neštetokrat, da pojde, se mu je posrečilo.

„Pa pojdi no, pojdi še ti kamor hočeš, in Bog vas nesi!“

Ali tedaj je ona naenkrat skremžila obraz in se je čudno zvila pred njim.

„Ali misliš, da nimam iti kam? Ali misliš to? Na, na, tu imaš, tu beri!“

In srdito mu je pomolila zmečkano pismo pred oči.

Štefan je bral. Janez jo prisrčno vabi, naj pride k njemu na stare dni, če se godijo pri hiši take stvari. Še ta mesec se poroči in priženi poleg drugega tudi lepo hišo, prostora da je še preveč. Kaj bi se uboga reva še naprej mučila in delala za „tuje ljudi“, saj je bil oče sam rekel tako. Pri njem je vsega dovolj in bo lahko v miru živela še kak dan; cerkev je pred pragom, vsak dan bo lahko pri maši . . .

In tako dalje. Štefan je umel takoj. To je torej zato, ker ji je izgovoril tak denar . . . Ta Judež že ve, kaj dela . . . Po kom neki se je vrgel ta nesramni špekulant? Saj niti ona ni imela teh grdih lastnosti.

Štefan je še vedno zamišljen držal list v rokah, ona pa je uživala njegovo osuplost, češ: „Aha, ali sem te?“

Štefanu zdaj vendar ni bilo tako. Zdaj si sicer še ni mogel prav misliti, kako bi bilo, če bi šla; ali čutil je vseeno, da bi bilo čudno, zelo čudno, če bi ne bilo nobenega domačih ljudi več v hiši. Kaj bo s samimi tujci? mir bi seveda bil, popolnoma mir. —

„Kaj si mislil, a?“ se je oglasila zopet in ga je gledala. „Da si sam pameten na svetu? Ej, ljubi moj, nismo še tako ne! Zdaj naredi pa le kar hočeš. Ali gre ta hudič še danes po klanecu domov, ali pa pojdem jutri zjutraj jaz.“

Tu je pa že vedel Štefan, pri čem da je. Saj tako ne pojde. Vse življenje je vajena dela in drugega še ne pozna nego svoje sklede, pa bo hodila po svetu! No, če hoče, naj gre poskusit za kak dan drugam, da se vsaj prepriča, kje je bolje. In če se on zdaj ukloni, potem bo mislila, da je res bogve kaka sreča, če je tu in da se brez nje vse podere.

„Stori, kakor misliš. Anka pa ostane tu, dokler bo pridna in poštena!“

Pričakoval je novega izbruha. Ali čudno: nobene več ni rekla, — kar obrnila se je in je odšla po stopnicah v gornje prostore.

Štefan je šel pred hišo.

Toda komaj se je ozrl okrog vogla, že je zaslišal korake po stopnicah. Hip pozneje se je prikazala žena v praznični obleki in s košarico na rokah iz veže.

„Pa sam pogini tu, živina!“ še je rekla in odšla naglo mimo njega.

Štefan je gledal začudeno za njo, ali potem se je skoro na glas zasmejal.

„Prav, da se ti jeza malo ohladi, kar ob vodi hodi ves čas. Prideš že še rada nazaj!“

In pričakoval je res, da bo že v soboto ali vsaj v nedeljo zopet razbijala po hiši, in tako naprej, dokler ne ponesejo enega ali drugega.

Potem je šel tja gor v šolo in je veselo smejoč pripovedoval, kako je mati odšla.

Toda zadel je s svojim smehom ob čudno trde in resne obraze. Tudi Zorki se ni hotelo smejati.

Jesenko pa je rekel:

„Ne zameri, oče, ampak to tudi ni prav, da jo dražiš ravno s tem. Ljudje govore to in ono, to ti moram že povedati. Čemu se jim dajati še bolj pod zobe?“ . . .

Zorka je zardela in je šla ven.

To je Štefana še huje razdražilo.

„Pa kaj mislite pravzaprav?“ je rekel.

„Nič ne mislimo. Mi že vemo, pri čem smo; ali zastran ljudi je. To sam veš, da ne moreš živeti spodaj tako. Če ne bo matere

do nedelje nazaj, grem jaz po njo in ji porečem, da si poslal to žensko proč, kaj ne?"

Štefan je slišal vse te besede čudno od daleč in ko se je ozrl proti Jesenku, se mu je zazdelo naenkrat, da gleda nekam nazaj.

Hodila sta bila s človekom dolgo časa skupaj. Tako dolgo sta bila hodila in tako lahko sta skupaj zmagovala pot navkreber, da se Štefan še spomnil ni, da bi gledal, ali je oni še zraven njega ali ne. Ampak zdaj se ozreš in ga vidiš že daleč tam zadaj. Kdaj je bil tako zaostal, kdaj izginil? Ali bi ga počakal? Kaj bi ga čakal! Sedel je in ne misli iti več naprej! Naveličal se je najbrže poti navkreber, pa se vrne spet v dolino. Bog tudi ž njim!

„Štefan je vstal, pa se je ozrl vseeno še enkrat Jesenku v obraz. Resen, možat je bil ta obraz, vsako zvezo s pogrešnimi in nedostojnimi stvarmi odklanjajoč. In če bi postal Štefan res nedostojen, — prijateljstvo gor, prijateljstvo dol! — mazal se ž njim ne bo; za vsak slučaj je bolje, da mu ne stisne roke ne premalo, a še manj preveč.

Ali pri tem čaka Štefan Zaplotnik že pri durih in ima že kljuko v rokah pa se drži tako, da je Jesenko skoraj v skrbeh, ali ni rekel preveč, kar bi vplivalo lahko neugodno na tastovo pisanje, če bo rekel še kdaj kaj važnega glede na to ali ono, tega in onega . . .

„Ni treba zameriti, no, saj nisem mislil nič hudega. Ampak človek včasih sam najpozneje izve, če brusi kdo jezik obanj,“ pravi in sili Štefana nazaj k mizi, kjer ga čaka še poln kozarec.

Čez Štefanov obraz gre miren nasmeh.

„Saj nisem zameril. Vidiš, nisem več tako mlad, da bi mogel še kaj zameriti. Samo čudno se mi je zdelo, da ti tako govoriš, razumeš . . . ti! Pa lahko noč za noč! Pridem še kaj pogledat!“

In nato zapre za seboj, pozdravi zunaj Zorko in gre.

(Dalje prihodnjič.)

Dr. Pavel Grošelj:

Astronomski pomenki.

I. Zvesta spremljevalka naše zemlje.

(Dalje.)

Pri kraju sva! In vendar naju ni popolnoma zadovoljil ta „izprehod skozi galerijo luninih slik“. Pri vsej lepoti in natančnosti manjka našim kartam dih prirodnosti in pokrajinske resničnosti.

Kdor je pogledal luno le enkrat skozi daljnogled iz lica v lice, ta mora priznati: kar mi kažejo te slike, to niso plastičnožive pokrajine luninega površja. Suhoparen znanstven inventar so, ki je v njem točno registriran vsak najmanjši detajl njenega površja. Pozna se jim, da predočujejo svet, ki leži 384.000 *km* od nas v svetovnem prostoru, nedostopen našemu bližjemu spoznanju.

Dva Angleža, inženir Nasmyth in astronom Carpenter, sta se na jako duhovit način izognila slabosti svojih prednikov, ki so tako malo pogodili značaj luninih pokrajin.

Odpri njih knjigo¹ tu na moji mizi in občuduj te lepe pokrajinske slike lune! No, kaj porečeš?

„Ali je mogoče? To so vendar pristne fotografije luninih dežel! Kako živo in naravno se blešče gorska slemena, strmi stožci in okopi v solnčni luči! Kako ostra črna senca pada za njimi; res vse je pogojeno tako plastično in resnično, da bi skoro lahko prijel posamezne gore. Kaj ne, saj so pravcate fotografije?“

— So in niso.

Z vztrajnostjo in trudom, ki si ga lajik težko predstavlja, sta opazovala oba Angleža več kot trideset let lunino površje. Kar jima je kazal jako izvrsten daljnogled, vse sta začrtala z marljivo skrbnostjo v svoje risbe. In ni jima bilo truda dovolj.

Po teh risbah sta modelirala lunina gorovja. Minucijozno natančno sta nanašala kepico na kepico, grmadila gore, vrezavala razpoke, dvigala okope in grebla kotličke — tako dolgo, da je stala pred njima lunina pokrajina v vsem svojem tipičnem čaru.

A storila sta še en korak dalje v vestnem oponašanju luninih odnošajev.

¹ I. Nasmyth u. I. Carpenter: Der Mond, betrachtet als Planet, Welt und Trabant. Nemški izdal H. I. Klein. Lipsko 1880.

Kakor obseva jutranje solnce s poševnimi žarki lunino pokrajino in ji z ostro razdelbo svetlobe in sence vlije živo plastiko, tako sta obsvetila Našmyth in Carpenter svoje modele in jih v poševni luči fotografirala.

Čemu toliko nepotrebnega truda, si misliš. Mari bi bila kar neposredno fotografirala lunino lice!

Da, prav imaš! Res popolnoma sva v svoji zgodovinski zamaknjenosti pozabila, da se je med tem že l. 1839 posrečilo Daguerreju na posebno preparirani srebrni plošči s pomočjo svetlobe narisati katerikoli predmet v vsej njegovi prirodni istinitosti, izumil je slikanje s svetlobo ali fotografijo. Mogoče si videl kedaj pri svojih starših ali prastarših majhne srebrne ploščice, obrobijene od starodavnih okvirjev. Če pogledaš nekoliko pošev na kovinsko ploščo, ugledaš na njej nenadoma resni obraz svojega starega očeta ali babice. Dagerotipije imenujemo fotografije te vrste po njih izumitelju.

Toda nekoliko preokorna bi bila ta metoda za fotografiranje lune in ravno najlepši detajli bi se izgubili na svetli pločevini. Pa saj je že l. 1851 poznal Archer mokre, za svetlobo občutljive steklene plošče, ki so kazale fotografske posnemke vse bolj kontrastno in ki so mahoma izpodrinile Daguerrejevo metodo. Maddox (l. 1871) pa je kronal mlado, živahno napredujočo iznajdbo fotografije: izumil je suhe fotografske plošče, ki hranijo svetločutno snov v tenki, trdni kožici želatine.

Torej kar obrnimo teleskope proti luni, nastavimo na spodnji del mesto očesa fotografsko kamero — in moramo jo „izvrstno zadeti“!

Lahko rečeno, težko storjeno!

Le poglej ob priliki polno luno, kako plava njena mogočna svetla plošča med ozvezdji, nato pa jo fotografiraj s svojo ročno kamero, ki je pač sto in stokrat večja od tvojega očesa. Neskončno boš razočaran. Iskal in iskal boš luno po fotografski plošči in jo končno našel kot drobno temno¹ kroglico, manjšo od buckine glavice.

In v tem leži ravno bistvena razlika med tvojim očesom in fotografsko kamero.

Tudi v tvojem očesu nastane na mrežnici taka drobčkana slička lune, seveda v tej minijaturi kamerei še mnogo manjša. A

¹ Kakor znano, kaže fotografska plošča takozvano obratno, negativno sliko; vse, kar je v resnici belo, je na plošči črno, kar je temno, pa svetlo. Šele odtisek ali kopija pokaže sliko v naravni razdelitvi svetlobe in sence.

tvoje oko jo občuti, jo vidi. Ono prenese v duhu svetlo pikico na venkaj, projicira jo na zvezdno nebo in uzre tamkaj polno luno v vsej njeni velikosti. Ti, ki stojiš komaj en meter od mene, si na mrežnici mojega očesa naslikan kot droben možiček, manjši od hišne muhe, in vendar te vidim kot polnega moža stati pred sabo.

Fotografska plošča pa je slepa. V pretirani natančnosti ti zariše nežno sličico v svojo kožico in jo tamkaj zvesto shrani. To sličico lahko zahtevaš od plošče kadarkoli hočeš, z vsemi podrobnostmi ti jo pokaže; ne zahtevaj pa od nje, da naj izpregleda in uzre predmete v njih prirodni velikosti.

Zato ostane sličica toliko oddaljene lune izredno majhna celo tedaj, ako jo narišejo na svetlo-„čutno“ ploščo namesto navadne kamere mogočne leče daljnogledov.

A oko nam je podalo tako lep vzgled, treba mu je samo zvesto slediti.

Projicirajmo drobno sličico na venkaj, na belo steno ali zopet na novo fotografsko ploščo. Povečajmo jo, kakor poveča kinematograf na svetlem zaslonu majhne, nežne posnetke do nadnaravne velikosti.

Tako je storil sloviti fotograf lunine oble Warren de la Rue (1857) in dosegel je sijajne uspehe.

Kot lešnik drobno lunico, ki mu jo je narisal teleskop na fotografski plošči, je povečal do velikosti celega metra. In ker ne pozabi plošča niti najmanjšega detajla, ki ga je vzprejela, in ker ji ne uide niti najnežnejša senčica, je bilo takorekoč v eni noči dograjeno delo, ki sta mu morala Lohrmann ali Mädler žrtvovati celo življenje: nastala je en meter visoka, prirodnoživa karta lunine oble.

Rodila se je nova panoga zvezdoznanstva: astrofotografija.¹

Tedaj pa so opremili svetovnoznanano Lick-zvezdarno, ki leži vrh visokega hriba nad San Franciskom v čistem kalifornijskem zraku, z orjaškim teleskopom. Tako ogromen je ta velikan, da nam predstavlja njegova fotografska sličica lune že njen pravi „kabinetni“ portret v velikosti 13 centimetrov. Ta portret so nato še izdatno povečali in ga razdelili v posamezne pokrajinske slike lune, ki v lepoti in natančnosti prekašajo risbo najspretnjšega umetnika.

Sezi po teh obsežnih folijantih in atlantih na moji mizi! To je cela zakladnica samih pristnih luninih fotografij. Vse njene pokrajine so na njih posnete, v večerni, jutranji, opoldanski razsvet-

¹ Astér, grški zvezda.

ljavi; „morja“, okopi, kraterji, razpoke, verižna gorovja — vse, vse je zarisano tukaj z mogočnim očesom teleskopa, ki ne vara nikdar, zarisano na svetločutni fotografski kožici, ki ne pozabi in ne potvari ničesar.

Skoro vse velike svetovne zvezdarne, predvsem one v Kaliforniji, Parizu, Čikagu, Monakovem in na Dunaju, so se skušale v plemeniti tekmi, katera izmed njih bo lepše, natančnejše in prirodnejše pogodila pokrajine lune.

Sijajni uspehi, ki so jih dosegli astronomi s fotografiranjem meseca, pa niso navdušili samo strokovnjakov, tudi v najširšo publiko so zanesli zanimanje in ljubezen do zvezdnega neba.

Iz vedno naraščajočega kroga „ljubiteljev“ zvezdoznanstva je sprejela astronomija marsikatero znanstveno pobudo in materijalno podporo.

Premožna gospodična Bruce je poklonila slavnoznanemu ameriškemu astronomu Pickeringu ogromna sredstva v znanstvene svrhe. In zgradili so na njene stroške daljnogled, ki prekaša po svojih orjaških dimenzijah teleskope-velikane celega sveta. Na otoku Jamajki so sestavili ta optični monstrum, ki je dolg nad 40 metrov. A niso ga dvignili kvišku, da bi njegovo titansko oko gledalo in se obračalo prosto v neskončne globine vesoljstva, položiti so ga morali vodoravno, da se ne zgrudi pod pritiskom lastne teže. Pred njegovo oko, objektiv, pa so postavili zrcalo, ki mu tako šele posredno pošilja svetlobna poročila iz zvezdnih dalj.

Tudi površino lune si je ogledalo to kiklopsko oko. Vse, kar je videlo tamkaj, je ohranjeno v tem lepem atlantu, ki ga je izdalo Harvardsko vseučilišče (1903). Osemdeset podolgstih fotografij kaže celo lunino površje, razdeljeno na 16 posameznih odsekov. Vsak odsek, vsako pokrajino pa ti predočuje v peterih različnih svetlobnih efektihi: v jutranjem svitu, v dopoldanskem solncu, v žgoči poldanski svetlobi, v popoldanskem blesku in obsejano od zahajajočega solnca. V veličastni svetlobni igri celega luninega dneva zreš pred sabo relief njenih gora in ravnin.

Tu si izberi kraj, kamor bi rad pohitel z menoj, in ukaži mi pot, ki naj te vodim po nji skozi lunine dežele! Daj, sestaviva si najpoprej iz posameznih listov pregledno sliko cele lunine poloble!

Tako — in sedaj se odloči!

Širom lunine oble.

„Najprimerneje se mi zdi, da pristaneva na eni izmed širokih temnih luninih peg. One krijejo več kot polovico celega luninega površja, tamkaj bova torej najlažje našla za luno značilne pokrajinske slike.“

— Čuj, ravno tako bi govoril lunjan, ki bi opazoval z meseca zemljo in se pripravljaj na daljno pot do nje. Šel bi in padel bi — —

„— — — v morje“.

— Da, sredi v Pacifik bi pljusknil z glavo in o pravi „zemlji“ bi ne vedel povedati ničesar.

Tudi vse te prostrane lunine pege se sicer zovejo „m o r j a“, kakor si že čul. Toda po teh morjih se ne razpenja jasna vodna gladina, po njih ne buče in ne kipijo viharne valovi. Ta morja ne pljuskuje ob skalnate stene in se ne penijo v divji jezi elementov; vsa trda, vsa okamenela so — in zato tem strašnejša v svoji enoličnosti.

Kolikor daleč seže oko, tja do obzorja — in dalje — in dalje — se proži brezupna planjava. Ravna, brezkončna pustinja, in ni ga daleč naokoli brda ali hriba, ki bi oživil mrtvo enoličnost. Tu in tam se sicer vzpenjajo nizki holmi, dvigajo se velikanske ploščate terase, da tudi ogromen krater se vzpne časih nenadoma iz nižine kot samotni zapuščen otok. A da bi pristala na njem, bi nama bilo tem tesneje pri srcu. Še obsežnejšo, še groznejšo puščavo bi nama odkrival razgled raz njegovega vrha. —

„Dobro, pa se ustaviva na meji teh strašnih planjav! Karta mi kaže, da so „morja“ na luni vsenaokoli obdana od venca dolgih visokih pogorij. Na njihovih slemenih bova stala visoko nad deželami lune ter gledala v strme, temne gorske prepade in na bleščeče smeje vrhunce njenih gora — pod nama pa bo bežala planjava v nedogledno daljo. Že se opajam v mislih nad lepoto tega divjega kontrasta.“

— Gorovja, ki mejijo v mogočnih lokih ob nizke „morske“ planjave so tako zelo podobna našemu visokoplaninskemu svetu, da bi se radi njih pač težko izplačala tako dolga in nevarna pot.

Ogromne „gorske planote“ kipijo neposredno iz morskih nižin. Vrhunec se kopiči ob vrhuncu, sleme se dviga ob slemenu, divji prepadi se odpirajo med razoranimi strmimi stožči, brezdanje kotline zijajo med kamenitimi hrbti. Vsa razdrapana in razmetana, razjedena in razkosana so ta lunina gorovja, z divjo romantiko njenega gorskega sveta se ne morejo kosati niti od neviht razprane preperle stene Dolomitov.

Drugje zopet se vijó po luni mogočni hrbti slokih „verižnih pogorij“, a tudi ta so modelirana z divjo plastiko in razkopana od strmoglavih dolin

Velika podobnost luninega gorovja z gorskimi slemení naše zemlje je napotila že Hevelija, da jih je krstil z zemeljskimi imeni. Njegovi nazivi pogorij te vrste so se ohranili celo do danes. In tako srečamo na luni Apenine in Alpe, Kavkaz in Karpate, Altaj in Taurus.

Toda tudi v visokosti nadkriljujejo lunina gorovja svoje sorodnike na zemlji. Nad 5800 *m* visoko se vzpenjajo na luni Kordiljeri, nad 5500 Apenini in Kavkaz, nad 4000 Altaj, nad 3600 Pireneji in Alpe; Taurus (2740 *m*) in Hemus (2020 *m*) pa moramo že prištevati nižjim pogorjem.

Posebno zanimivo prikazen nam nudijo Alpe, prikazen, ki ji na zemlji ni para. Skozi celo gorsko gromado je zarezana od vrha do tal orjaška povprečna dolina. A ne morda dolina v zemeljskem pomenu te besede, dolina, ki se položno vzpenja od vzočja v gorske višine. Ne, ostro zasekana, omejena od dveh navpičnih sten zija njena zarez v živo telo Alpske gorske verige, 3600 metrov globok navpičen prepad se odpira pod teboj in več kot 11 *km* mu meri širina. Zdi se ti skoro, kot da je tu nekoč zadela 11 *km* velika topovska krogla ob kamenite stene. V silovitem udarcu je razdrobila in zmlela vse, kar se ji je stavilo v bran, razbite skale in drobce je pobrala seboj ter gladko posnela široko cesto svoje premočrtne poti.

Pri vsej divji lepoti in zanimivosti luninih gorskih slemen pa bi ti vendar svetoval, da jo kreneva drugam, v še bolj tipične kraje luninega površja. —

„Če že nikakor ne morem izbrati primerne ga cilja, sedaj ga gotovo pogodim. Popelji me torej semkaj na južni del lune! Tu je vse njeno površje kot „kozávo“, nabodeno in izjedeno od samih okroglih kotlin. S podobno prikaznijo se menda ne more ponašati naša rodna zemlja?“

— Vidiš, sedaj si zadel luno v živo.

Že Galilei in Kepler sta obstrmela nad prečudno obliko in mnogoštevilnostjo luninih krožnih pogorij. S pavovim repom, ki je posejan z očesi, sta primerjala lunino površino, s kožo dečka, ki so mu okrogle brazgotine razjedle lice, z luknjičavim plovcem, ki je poln malih vdrtin.

Keplerjevo bistro oko pa je prodrlo še globlje v značaj teh čudovitih tvorb — spominjajo ga na vulkanska žrela zemeljskih k r a t e r j e v.

In dasi jih je tolmačil pozneje za ogromne umotvore selenitskih inženirjev, da, prav podrobno nam je celo popisal ves potek trudapolne stavbe — njegova izvrstna primera ni mogla zapasti pozabljenju.

„Krater“, to je bila beseda, ki je pogodila bistvo. In še danes govori vsaka astronomija o kraterjih, t. j. vulkanskih žrelih na luni.

Ognjena moč, ki še tli v notranjosti naše zemlje, si često na silovit način odpre pot skozi zemeljsko skorjo. V veličastnem pojavu vulkanskega izbruha plane na dan. V silnih eksplozijah prebijejo razbeljeni plini zemeljsko skorjo. Iz zevajočega okroglega žrela bljuje ognjenik raztaljeno kamenje, bruha oblake dima in pepela ter meče vulkanske bombe s silovito močjo.

Vsi ti izmečki pa se usipljejo zopet na zemljo nazaj in se v okroglem okopu nabirajo vseokrog žrela. Vedno višje in višje se grmadi nasip vulkanskega stožca. Ko pa se nekoliko umiri divja sila zemeljske notranjščine, si ognjenik sčasoma samolastno zasuje široko odprtino. Le ozek rov v središču si še hrani odprt, da si skozi ta dimnik od časa do časa ohladi razburjenje. Kadar pa to razburjenje znova prikipi do vrhunca, mu je postala pot na prosto preozka. V prvi jezi si s strahovito eksplozijo razširi pretesna vrata, kot razletela se granata odnese kapo prvotnega stožca, nato pa se jame graditi nov manjši stožec v središču prvotnega, sčasoma skoro do vrha zasutega prvotnega žrela.

Strmo se dviga vulkanska kopa iz ravnine, strmo pada v kraterski kotel nazaj. Sloki krožni hrbet ognjeniškega okopa obdaja na vrhu planjavo, ki pokriva nekdanje žekno in nosi v središču novi centralni stožec. Taka je slika nasutega zemeljskega vulkana, Ve z u v nam nudi najlepši primer te vrste.

Kaj ne, vse kakor na luni?

Izmerjeno okrogel nasip se dviga kot amfiteater iz luninih planjav, široka krožna ravnina se mu širi preko celega žrela. Sredi nje štrli navpik samotna kopa. V solncu se ji sveti strmi vrhunec, dolga vitka senca pada za njo, kot da bi stal pred tabo stožec sladkorja, obsejan od solčnih žarkov.

Toda luna ne pozna mere in mej.

Ni ji bilo dovolj veličastne lepote naših visokih planin. Razgrebla in razmetala jih je od vrha do tal, njih smelo romantičnost je izpremenila v divjo grozo.

A vse to je še vedno ponižna igrača.

Kar pa si je dovolila luna s svojimi kraterji, to presega vse meje, to je pravcata orgija njenih vulkanskih sij.

Ognjenik kipi ob ognjeniku, žrelo zija ob žrelu, okop se stiska ob okopu — in še ji ni vulkanizma dovolj! S stotinami majhnih vulkančkov so posejana slemena, obronki in centralne planjave mogočnejših ognjenikov. Vulkan sedi na vulkanu, okop izpodriva okop, krater prodira nasip svojega soseda; kot dvojčki ali celo trojčki se strinjajo dva, da, trije ognjeniki v novo ogromnejše žrelo; dva, trije okopi krožijo vzporedno okoli ene same kraterske planjave in sredi nje sedi kar cela družba ognjeniških stožcev. Vsa planjava pa, kolikor jo je še ostalo med posameznimi vulkani, je prebodena, navrtana, razjedena in izdolbena s tisočnimi kraterskimi jamicami, da se ti zdi kot da bi zrl na gladino prostranega jezera, ki pada nanjo gosta poletna ploha. Na tisoče jamic se izvotli v vodno gladino, zagiblje se na tisoče valov-kolobarjev, na tisoče drobnih vodenih stožcev pljuskne nakvišku — da bi jezero trenutno okamenelo, bi občudoval pred sabo najlepšo minijaturu luninega površja.

Da, prirodne sile na luni so morale zblazneti! —

„Kako, vsi ti gorski kotli omejeni od okroglih nasipov so sami vulkani?“

— Da, in še kakšni! V neverjetne dimenzije je potencirala luna velikost zemeljskih ognjenikov. Nad 250 km meri premer kraterja Grimaldi na vzhodnem robu lune. Če bi zijalo odprto žrelo namestu planjave, ki se širi od ene strani okopa do druge, tedaj bi lahko vrgel v ta prepad celo kraljevino Češko in jo spekel v vulkanski peči. Vsi zemeljski vulkani skupaj bi se lahko poskrili sredi njegovega nasipa. In skoro nič manjši ni ogromni Clavius blizu južnega luninega pola.

Tako velikanskim žrelom pa pripada tudi orjaški nasip. Célo mogočno pogorje, ki se v titanskem loku povrača samo vase, tvori Klavijev okop. Nebotični vrhunci se vrste na njegovem slemenu, do višine 7000 m se jim dvigajo glave, med njimi pa se strmoglavljajo navpične doline v mračne nižave.

V cele mogočne gorske skupine se je razvil pri teh velikanih okrogli nasip, celo prostrano deželo obkolja njih ogromni okop; mesto stožca se razprostira v njihovi notranjščini često obširen gorski sklop, ki se dvigajo iz njega mnogoštevilni gorski vrhunci. „Okopne planjave“ imenujemo te orjake mej kraterji lune.

Pri nekoliko manjših „krožnih pogorjih“ postaja okop že mnogo pravilnejši. V elegantnem krogu teče okoli osrednje planote

en sam izrazit hrbet ter pada strmo v kratersko kotlino, njega zunanje pobočje se seveda tudi tukaj razrašča v prava gorska slemena.

Še manjši „kraterji“ v ožjem pomenu te besede in „kraterske jamice“ pa so najmanjši člani mnogostevilne in raznolike družine luninih ognjenikov.

Kot bi bil zarisan, tako lepo okrogel je okop luninih „kraterjev“, vsenaokoli mu teče sloki hrbet v vedno isti višini in v njegovi notranjščini često pogrešamo centralni stožec.

„Kraterske jamice“ pa nam ne predočujejo drugega nego okrogle luknjice v lunini skorji. Ako jih sploh obkolja okop, je slednji često tako nizek, da ga z zemlje sploh ne opazimo. O centralni kopi ni duha ne sluha. Samo 1 km merijo pogosto v premeru ti pritlikavci, velikost, ki je za žrela zemeljskih vulkanov še vedno vsega spoštovanja vredna.

Več kot stotisoč večjih in manjših kraterjev nosi lunina skorja. Koliko onih malih jamic pa jo razjeda, tega ne ve povedati niti najboljši poznavalec lune. Njih število presega sto in stotisoče. —

Zdi se mi, da si postal nekako osupel. V to vražjo kuhinjo se menda ne upaš z menoj. Čemu bi se izpostavljaj ognjenim orgijam razdraženih prirodnih elementov?

Kaj ne, že vidiš pred sabo zijati pošastna žrela? Vse do horizonta žarijo krvavi stožci kot goreči gigantski kresovi. Plameneči jeziki sikajo v razpaljeno nebo. Zemlja bobni in se trese pod nogami. Toča razbeljenega kamenja bombardira trepetajoče planjave. Oblaki dima in pepela bruhajo iz žvižgajočih votlin. Hudourniki goreče lave bobnijo v nižine. Divje strele se užigajo na nebu. Vsa priroda ječi — in stokajo gore — in lunino okostje poka — in brezdanji prepadi se odpirajo in zopet zgrinjajo kraj tebe — — — sodni dan! — — —

— Res škoda, da ne nudi luna astronomom nikdar takega veličastnega prizora. Trdovratno molče njena vulkanska žrela, kot da jim je že zdavna zmanjkalo moči in ognja.

Da bi se vsaj enkrat zasvetil v lunini noči plamen ognjeniškega stožca, da bi se nasul pred našimi očmi vsaj en okop, da bi hotel bruhniti iz lunine skorje le en oblak pepela in dima, da bi se napolnila z ognjeniški izmečki ena sama kraterska kotlina — neskončno bi bil hvaležni temu prirodnemu pojavu. Imeli bi vsaj eden, toda neoporečen dokaz, da so prečudovite krožne gore na luni v resnici kraterskega izvora. Za vselej bi bili prepričani, da občudujemo v njih dela, ki so izšla iz ognjeniške kovačnice prirode.

A vse zaman!

Mrtvo krožijo strmi okopi v solnčnem svitu, mirno se proži sredi njih tiha planjava, pokojno strmijo stožci visoko v nebo. Ali je res že obmolknila na luni sleherna prirodna sila? Ali je mesec v resnici popolnoma mrtev svet, ki ni samo oropan vsakega sledu organskega življenja, temveč svet, ki so na njem potihnila tudi zadnji utripi mrtvih prirodnih sil?

V teh ognjenih plavžih je v pradavnini kovala mladeniško razuzdana vulkanska sila — ugaslo, mrtvo in izžgano je danes njeno ognjišče.

Toda neka temna slutnja se poraja v naši glavi: morebiti na teh ognjiščih sploh — nikdar — ni žarel vulkanski plamen. Tedaj pa bi sploh ne smeli govoriti o vulkanih in kraterjih na luni? — Da, morda res ne! Vedno večji in vedno bolj utemeljen postaja dvom, da bi bila ogromna lunina okopna pogorja delo pristnih vulkanov v zemeljskem pomenu te besede.

Ta bore siromašna lunica naj bi razpolagala z ognjeniško silo take jakosti in tolike vseobsežnosti, da bi se morala pred njo sramežljivo skriti njena mogočna mati — zemlja?

Velikanska podobnost z zemeljskimi kraterji je morebiti le dozdevna. Na popolnoma drug način je morda zgradila priroda te zagonetne gorske kolobarje. Saj najde večna poizkuševalka priroda sto in sto poti do istega cilja.

Jezero, ki padajo vanj goste deževne kaplje, nama je podalo jako duhovit migljaj. V tisočernih vodenih kolobarjih mu vzigrava gladina. — Ob tej zanimivi primeri se ustaviva pozneje še enkrat. Dotlej pa premišljaj sam seboj, ali bi mogle kake nepoznane orjaške „kaplje“ zavaloviti lunino površino v tako ogromne kamenite kolobarje?

Divji vulkanizem lune je torej prav ponižna, tiha teorija brez eksplozij, bomb in plamena. Interesantna, a ne povsem zadostna rešitev vprašanja o postanku luninih krožnih gorá.

Brez skrbi mi lahko slediš na luno in ni se ti treba bati, da te izkopljejo nekoč vsega zogljenega ob vznožju luninega vulkana iz lave in pepela.

V najbolj vulkanske dežele lune hočeva kreniti. Tja sem bil namenjen že takoj izpočetka in najin pogovor je bila le igra; vsaj nekoliko sem te hotel vnaprej seznaniti z glavnimi tipi luninega površja. Ni se nama več dolgo obotavljati; če želiš še kako pojasnilo, se podvizaj! —

„Tu opazim na detajlni karti vse polno ozkih rek, ki se vijejo po luninih planjavah. Njih prisotnost na luni si mi zamolčal. Hotel si me nekoliko prestrašiti z »brezupno puščavo« na luni.“

— Tudi Schröter, ki je prvi odkril na lunini skorji vitke dolge struge, se je v njih temeljito zmotil. Kakor sem že razložil, jih je smatral za prekope in ceste luninih prebivalcev. Kot temne žile teko po luni njene „špranje“, ostre in črne kakor zarisane z ogljem. Ni na desni ni na levi se ne posveti v solncu breg, ki bi jih spremljal. Biti morajo globoke ozke razpoke, ki se odpirajo neposredno iz planjave v temne globine.

Več kot sto kilometrov daleč so zasekane nekatere izmed njih in več kot 1 km ste razmaknjeni njih navpični nasprotni steni.

Če pogledaš ob priliki v jamah ugašeno apno, ko se je zopet izsušilo, tedaj ti razpoke na njegovl površini jako nazorno predočijo lunine špranje. Seveda niso razpoke na luni tako na gosto posejane, tudi se ne razraščajo in ne vežejo v celo omrežje.

„Samo še eno vprašanje! Iz nekaterih luninih kraterjev, posebno lepo iz Tycha in Kopernika, vidim na vse strani izhajati dolge ozke trakove. Na tejle pokrajini, ki je fotografirana ob polni luni, so posebno izraziti. Vsi beli so in nemoteno teko čez hribe in doline svojo premočrtno pot. Lahko bi jih primerjal svetlikajočim se progam, ki se razhajajo na stekleni plošči v vse smeri iz one točke, kamor si vrgel v šipo kamen.

Kaj naj pomeni ta čudna prikazen? Ali je zapadel po luni sneg v tako pravilno žarkasti obliki? Ali je zadela luna ob kako drugo telo in se ji je pri udaru razpočila skorja — — —“

— — — in iz razpok je prikipela razbeljena lava, se sčasoma ohladila in strdila v blesketajočih kristalčkih?

Na to vprašanje ti ne vem pravega odgovora. „Sisteme žarkov“ imenujemo te zagonetne svetle proge, ki se razhajajo od okopa mnogih kraterjev premočrtno na vse strani. Skoro 2000 km daleč teko najdaljši izmed njih in do 15 km široki so ob svojem izvoru. V daljavi pa postajajo tanjši in tanjši in se končno nenadno izgube.

Niti niso vzvišeni nad okolico, niti izdolbeni vanjo — postanka in bistva jim ne ve razložiti nihče.

Poglej tu na severozapadnem robu lune prihaja od vedno nevidne lunine poloble tak sistem razhajajočih se žarkov sem čez na vidno poluto. Dokazuje nam, da mora na oni strani ležati moččen krater, ki jim je izhodišče. Iz lege žarkov je izmeril astronom Franz stališče nevidnega kraterja.

Tako si upa astronomija na pot tudi v nedozorne svetove in čul boš o sijajnih triumfih, ki jih je dosegla pri raziskavanju nevidnih nebesnih teles.

In sedaj sva gotova!

Obleci preko telesa to tanko kožico, ki je popoloma neprovodna za toploto! Varuje naj te strahovitega luninega mraza in njene neznosne vročine! Oprtaj si na hrbet rezervoar tekočega zraka, da se ne zadušiš, kadar šineva iz zemeljske atmosfere!

Če imaš še kako željo, izrazi jo hitro! Takoj bova 80 km nad zemljo. Tamkaj že jenja njeno ozračje. Zaman boš tedaj odpiral usta ter skušal govoriti — z zrakom nama zmanjka tudi govorice.

Zato dobro pazi name, ko bova hodila po luni, kajti morala se bova pogovarjati edino le v mislih, s kretnjami in pogledi.

Odbila je šesta ura, visoko na nebu blešči prvi krajec, daljen cilj najine poti.

Odtod! Naprej!

Še en pogled na rodno zemljo, obsejano od večernega solnca!

Na zelene planjave, na šušteče gozde, na kipeča morja in žuboreče potoke, na strme vrhunce, odete v večni sneg, na rožno večerno zarjo, ki poje po firmamentu tihe barvne akorde.

In na tebe, človek, ki sem ves tvoj in tvoj, mati Zemlja, ki si me vsega priklenila nase v ljubezni in dobroti.

Daj izpregovoriva na razstanku še eno sladko besedo, da čujeva še enkrat človeško govorico, ki sva jo tako iskreno vzljubila!

„Zemlja! — — — Zemlja! — — — Zem . . .“

(Dalje prihodnjič.)

Janko Glaser:

Koprnenje.

„V dušo pečejo me pisma tvoja. —
Kaj od solnca so tako ožgana,
dragi moj, na jugu daleč tam?“

Ne od solnca — tu jesen je mrzla.
Grenka strast je, v meni zadržana,
žročča, žgoča, ko iztlevam sam.

Fran Govekar:

Shakespeare.

(Dalje.)

Z „Romeom in Julijo“, to čudovito pesmijo zmagovite ljubljezni, kakršno more napisati pesnik le enkrat v življenju, ko stoji na vrhuncu mladeniške sile, je našel Shakespeare samega sebe ter se dvignil visoko preko vseh tovarišev.

Za „Romeom in Julijo“ je sledil „Sen kresne noči“, polu prelestne romantike, fantastičnosti in poezije, pretkane s solničnim humorjem. Tej veseloigri je sledila popularna sijajna komedija „Trgovec beneški“, izrezek iz večne borbe verstev in plemen na svetu, nato veseloigra „Mnogo hrupa za nič“, kakor prejšnja z dvema vzporednima dejanjema, polna melanholije in šale, globokoumne resnobe in grobe komike; kakor prejšnja genijalna zmes tragike in veselosti, a vendar bolj sad pesnikove rutine in duhovite zabave, kakor izraz njegove duše. Prav tako je naslednja komedija „Kakor vam drago“ bolj pesniška igrača, zelo ljubezniva in občutja bogata majčkena dragocenost. Pesnik jo je „stresel iz rokava“, zato ni brez nedostatkov. Tudi burkasta in fantastična komedija „Vesele ženske windsorske“ je bila napisana v veliki naglici, baje po kraljičinem naročilu tekom štirinajstih dni za dvorsko veselico in z edinim namenom, pokazati viteza pijanca Falstaffa kot smešnega zaljubljenca. Falstaff v Shakespearovem „Henriku IV.“ je vzlic vsej svoji propalosti vzvišen duh, ki se roga svetu, zaničuje sebe in vse ljudi. Napraviti iz duhovitega, iznajdljivega, dovtipnega, vsem doraslega Falstaffa smešno igračo dveh priprostih žensk, je bila tudi za Shakespeara zoprna naloga. Zato pa je ta komedija med najslabšimi.

Z naslednjo komedijo: „Kar vi hočete“ je napisal pesnik svoje najboljše, resnično mojstrsko delo vesele Muze. Tudi ta igra ima dvoje dejanj, a značaji so ostreje slikani, dejanje je bogatejše in močnejše; resni prizori so brez melanholije, a polni humorja. Komične figure so izvedene z izredno fineso, a so hkratu igralcem posebno „hvaležne“ vloge.

Sočasno, v dobi 1594—1600, je napisal Shakespeare angleške patrijotične historije: „Rikarda II., Henrika IV. (v dveh delih) in „Henrika V.“ Za naše odre imajo te dramatisirane biografije,

kakor tudi večina pesnikovih „kraljevskih dram“, manjšo vrednost in zanimivost.

Kot umotvor stoji „Rikard II.“ nad „Rikardom III.“, ker mu je dejanje enotnejše in se dogodki razvijajo v velikih scenah. Psihološko slikanje glavnih oseb je globlje in bogatejše. „Henrik IV. in V.“ sta nadaljevanje „Rikarda II.“, tako da tvorijo enotno trilogijo, pravzaprav tetralogijo angleškega junaštva. Tretji del, „Henrik V.“ ima najmanj dejanja in humorja in obsega pravzaprav le prizore pred bitko in po bitki, a pred publiko je imel zaradi svoje patrijotičnosti in proslave veličastne zmage maloštevilne angleške vojske nad močnimi Francozi pri Azincourtu vendarle velik in trajen uspeh.

Antipapistični „Kralj Ivan“ je menda le Shakespearova priredba že starejše tuje tragedije. Zmršeno, nejasno dejanje je hkratu polno slučajev, smrt kralja slabiča ostane nemotivirana in vojna s Francozi se proti pesnikovim principom le opisuje, a ne vrši na sceni.

Baje poslednja pesnikova istorija ali celo vobče njegovo poslednje dramsko delo je „Henrik VIII.“ Igrali so jo prvič l. 1613. Omenjam jo že tukaj, da odpravim ž njo vse istorije. To dramo so baje uprizorili 6. julija in po predstavi je gledišče „Globe“ pogorelo: na odru so streljali s topom in strel je povzročil požar. Drugi pa trdijo, da je nastala drama že l. 1601 in da je nastal požar po predstavi neke druge, ne Shakespearove igre. Gotovo je, da „Henrik VIII.“ ni dobra drama; ali je povsem začetniško, ali pa delo že povsem upehanege genija. A v posameznih lepotah, duhovitem, sijajnem dialogu in nad vse skrbni izvedbi je brezdvomno očitno Shakespearovo očetovstvo te ponesrečene istorije.

„Julij Cezar“ tvori prehod od svobodne gradbe lokalno patrijotskih istorij k zaključenejši formi tragedije, obenem pa prva politična drama koncem 16. veka. Nastal je leta 1599. Snov ji je pesnik zajel iz Plutarha, morda nekoliko tudi iz dveh starejših tujih žaloiger istega naslova. Zarota simpatičnega Essex, nesrečnega Elizabetinega ljubimca in vojskovodje, pa je bila baje pesniku zunanja pobuda, da se je lotil sorodne rimske snovi, v katero je vлил mnogo angleške aktualnosti, predvsem pa lastne misli in čustva. Dasi nosi tragedija ime velikega imperatorja, je vendarle glavni junak revolucionar Brut, ki nosi mnogo Essexovih značajnih potez. Tragedija obstoja skoraj iz samih velikih prizorov na javnih trgih vpričo rimske množice ali na bojišču vpričo dveh armad. Trop zarotnikov in ljudska masa s par kričači imata posebno veliko vlogo v tej tragediji, ki se sploh odlikuje z izredno ostro obrisanimi in

za karakterne igralce silno „hvaležnimi“ vlogami. „Cezar“ je imel zato tudi na Angleškem in povsod največji uspeh.

Takoj po „Cezarju“ je napisal pesnik „Hamleta“, najsubjektivnejšo tragedijo, v katero je položil največ svoje osebnosti, svojih nazorov in načel o umetnosti, igralski tehniki, o svetu in ljudeh. Globoka melanholija, trpki pesimizem in pereči sarkazem, s katerim se pesnik roga vsemu velikemu na svetu, duševna zbežanost in mučna nervoznost pa kažejo popolno duševno razbitost, ki jo je trpel pesnik takrat po usmrčenju ljubljene Essea. Genijalni cinik Hamlet je najbolj komplicirana duša, ki jo je zamislil in posejil pesnik in ogromna je literatura, ki se bavi le s to tragedijo. Ona je bila prva, s katero je prodrla Shakespearova umetnost v Nemčiji, in ostala je najbolj priljubljena drama velikega Brita ne le v Nemcih, nego tudi v Slovanih. Nemci in Rusi gledajo v Hamletu simbol svoje domovine in za Goethejem, ki je prvi opozoril na nedoumno krasoto te zagonetne drame, so sledili neštevilni prvi literati sveta, ki so slavili „Hamleta“ kot večno moderno tragedijo.

V Hamletovo dobo spadata dve komediji „Mera za mero“ in „Konec vse popravi“, dasi sta izšli v tisku šele leta 1623. Ker pa sta po stilu, motivih in mislih zelo podobni Hamletu ter se v njima namiguje na dogodke spočetka vladarstva Elizabetinega naslednika, Stuartovca Jakoba I., sodijo, da sta komediji nastali okoli leta 1603. Obe imata ugoden izid, v obeh je komična stran zelo raztegnjena, a malo humorna; obe sta trpki in pisani bolj z zagrizeno ostrostjo satirika kakor pa z ljubeznivo sočutnostjo humorista. Po Hamletu pač niti Shakespeare ni mogel napisati več vesele igre; komediji sta prisiljen sad naročila ali spekulacije. Delničarji gledišča „Globe“ so pač zahtevali zabavne komedije in tudi igralcem se je po Hamletu zahotelo smeha in šale. V „Meri za mero“, ki se godi na Dunaju, vlada silna npravstvena propalost; zvodnice in zvodniki igrajo glavno vlogo ter le okoli njih gnusne obrti se vrti dejanje. Pesnik pa je duhovito izbičal licemerstvo in potuhnjenost javnih moralistov, a skritih grešnikov. Igra, ki je v teatralni tehniki na višku, zahteva le tragičnega zaključka, a pesnik se mu je ognil s celo vrsto porok. V komediji „Konec vse popravi“ je skoraj popolna dramatizacija Boccaccijeve 9. novele v „Decameronu“. Tudi v njej je komično dejanje preveč raztegnjeno, veselost prisiljena, dejanje se razvija s čim dalje večjo muko ter se končno izpremeni v čisto epsko pripovedovanje. V Heleni pa je pesnik podal vzor ljubeče žene in v stari grofici Roussilon lep značaj strogopravične matere.

telo ear narobe

Zdi se, kakor bi bil ti dve komediji ustvaril Shakespeare v odmorih z levico, ko se je pripravil z desnico na svoja največja dela: „Othello“, „Leara“ in „Macbetha“, najveličastnejše dramske umetnine, kar jih je kdaj zamislil človeški duh. V tehničnem oziru pomenjata „Othello“ in „Macbeth“ Shakespearjev višek, ogromna snov „Leara“ pa je vzrasla že preko mej dramske forme, zato ji ob prerazkošju idej nedostaje enotnosti in zaokroženosti, da si ostavlja prav ta tragedija z veličjem misli, silnostjo značajev, energijo dramskega toka in globokostjo problema na gledalca najsilnejši vtisk.

V stilu se je povzpел pesnik tako visoko, da je znal največjo snov strniti v najkrajšo formo. V vsakem stavku leži cel svet, vsaka beseda je kakor izklesana iz granita. V monumentalnosti sloga je „Othello“ začetek, „Lear“ popolnitev, „Macbeth“ vrhunec. Nobene besede ni niti preveč niti premalo, jezik je jasen, verz je kratek, odrezan in komični del se je izgubil do kratke epizode.

„Othello“, tragedija zakonske ljubosumnosti, je nastala menda leta 1604, in je poleg „Macbetha“ najbolj enotna in tehnično najdovršenejša žaloigra. V psihološkem poglobljenju je ne doseza nobena, naraščanje ljubosumnja je naslikano z neprekosljivo umetnostjo, dejanje s stopnjevano napetostjo se razvija iz treh značajev in tragika sega do skrajne meje.

„Kralj Lear“ je baje realiziran simbol prastarega mita o solncu (Learu), ki ga zatemne zimski mrakovi (zli hčeri) in ga pomlad (hči Kordelija) vzpostavi zopet na vlado. Pesnik je snov zajel iz pripovedek in deloma tudi iz stare drame. Tragedija grde nevhvaležnosti do staršev ima kakor pesnikove komedije dvojno dejanje, ki se godita v hiši kralja Leara in Glosterja. Temeljna čustva, ljubezen in resnicoljubje, sovraštvo in propalost, pravičnost in krivičnost, odkritosrčnost in laž so gibala vsega kompliciranega dejanja s celo vrsto glavnih oseb. V dveh nasprotujočih si taborih stoje okoli kralja in Glosterja značaji; dobri so hči Kordelija, Edgar, Kent, norec in Albanij, zli sestri Gonerila in Regana, Edmund, Cornwall in Oswald; zmagajo zli in vsi dobri najdejo v blaznosti ali na morišču strašen konec. Tragedija pesimizma je bila marsikje za moderne živce premučna in malo je gledišč, ki morejo to gigantsko dramo uprizoriti, a še redkejša je publika, ki bi bila sposobna uživati jo kot umotvor večne krasote.

„Macbeth“ je najbolj objektivna tragedija Shakespearjeva, brez subjektivnih momentov, a kot drama najdovršenejša, da si je

hkratu najkrajša. Enotno dejanje, jedrovitost v izrazu, komprimiranost dogodkov v kratkih prizorih, ki se stopnjujejo z nezaslišano naglico h katastrofi, jo delajo za nedosežni vzor vsem dramatikom. Tudi njeno dejanje tvorita nehvaležnost in zločin napram dobrotnemu starcu, a dejanje je priprostejše; le Macbeth in njegova soproga stojita ves čas v žarišču interesa, vse druge osebe, izvemši Banqua in Duncana, ki tvorita še dva živa, fino izvedena moža, stoje daleč zadaj v temi. Z „Macbethom“ je dosegel pesnik svoj vrhunec, in kar mu je še sledilo, se ni vzdržalo več na isti stopnji.

Že leta 1607 je izšla na odru tragedija „Antonij in Kleopatra“, kakor „Cezar“ zajeta iz Plutarha. Blazna zaljubljenost celega moža v krasno vlačugo rafinirane koketerije vodi h katastrofi, strašna osamljenost velikega moža, nerazumljenega, v borbi z omahljivo maso tvori idejo igre. Bogastvo in pestrost dogodkov pa so na škodo dramatičnosti; dejanje je zamršeno ter vse delo vzlic mnogim krasotam ter impozantnim in finim potezam za oder vendarle manj srečno. Niti Antonijeva niti Kleopatrina smrt ne učinkuje tako vzvišeno tragično kakor padec Cezarjev pod bodali domovino in svobodo nad vse ljubečih zarotnikov.

Mnogo višji in mogočnejši je revolucionar „Korijolan“, čigar plemenita, polnokrvna osebnost vzbuja večje zanimanje ter je njegova osebna usoda pristno tragična. Korijolan je velik kot človek, vojščak, državljan in poveljnik; neomajna je njegova zvestoba do prijateljev, skromno udan sin je svoji materi, nežen soprog in nad vse ljubeč oče. Toda med njim in med maso je razumevanje nemogoče; ker ne daje koncesij, ker se ne more klanjati sodrgi in ne hinaviti, mora pasti. Kakor Antonij ostaja osamljen celo od matere; zbeگان se poniža za hip pred drhaljo, a ko se zave, je tem hujši zaničevalec mase. Kot tragedija nedoslednosti, omahljivosti iz ženskočutne dobrotnosti in izdajstva najsvetejšega prepričanja je „Korijolan“ velika drama, polna simbolov. Morda je izlil v njej pesnik tudi svoj lastni gnev nad sodrgo, ki se ji je moral kot umetnik in glediški ravnatelj ukloniti tolikrat proti svojim načelom ... „Korijolan“ je pesnikova zadnja tragedija in nekaj let po nji ni napisal nič samosvojega in dobrega. Pesnikova duša se je izčrpala ter prenapolnila s pesimizmom in prezirom ljudi, zato ni imel niti veselja do dela niti sposobnosti za ustvarjenje novih umotvorov.

„Timon Ateneč“ je povsem ponesrečena tragedija prijateljske nehvaležnosti, ki junáka opleni, propasti in spravi ob razum. Človeška družba obstoja v tej igri iz lopovov, tatov, morilcev in tepcev,

ženske pa so kupljive vlačuge. Vzporedno dejanje z Alkibijadom je čudno podobno, skoro enako z zadnjimi dejanji Korijolana. V tehničnem in estetskem oziru ima igra toliko hib in nedostatkov, da mnogi vobče dvomijo o Shakespearovem očetovstvu pri tej nakazi, mnogi pa trdijo, da je priredba tujega dela ali pa povsem zanikarn in pogrešen prepis pesnikovega izgubljenega originala.

Drama „Trojil in Kresida“ je bila baje napisana že v mladosti in na starost le predelana. Zajeta je iz trojanske vojne in nekaka romantična parodistična satira na slavne bojevnike, ki niso v istini nič drugega kot tepci in lopovi, ženske pa nestalne hotljivke. Igro imenujejo nekateri komedijo, drugi pa tragedijo zaradi tragičnega konca junaka Hektorja, žrtve Ahilove osvete. Homerjeva karakterizacija trojanskih in grških junakov je postavljena na glavo, in človek se nehote spominja Offenbachovih operet s parodističnimi libreti. Edini pametni človek v tej družbi je Terzit, zato pa je vedno tepen. Terzit je govornik pesnikovih misli in čustev, ki so le roganje, psovanje, smešenje. Igra ni imela nikdar uspeha in ga niti danes ne more imeti. Izmučen in naveličan, zastrupljen od najgorenkejšega pesimizma, poln ljudomrznosti in morda tudi nevoljen zaradi neuspeha svojih zadnjih del se je Shakespeare preselil okoli leta 1605 zopet v rodno mesto k svoji obitelji. Pridelal si je ne le največjo pesniško slavo, nego tudi veliko imetje. Postal je v Stratfordu in daleč naokoli najbogatejši posestnik. Živel je srečno obiteljsko življenje in svoboda v lepi naravi mu je dala prejšnji dušni mir. Ž njim pa se mu je vrnilo veselje do dela.

Okoli leta 1610 so igrali v Londonu prvič njegovo komedijo „Cimbeline“. V njej je poetsko prikazan propad med življenjem na kraljevskem dvoru in v svobodni naravi. Z značajem Imogene je podal pesnik najvišjo žensko krasoto; v njej se združujejo vse milobe in plemenitosti Desdemone, Julije in Kordelije. Preljubezniva značaja sta tudi odvedena kraljevska princa, živeča v gozdu pri poštenjaku Belariju. Drama je zaradi kratkih scen težko uprizorljiva in trpi mestoma na epičnosti. Iznova vzcvetajoči optimizem pesnikov pa dela to dramo vedno simpatično duhovito berilo.

„Zimska pravljica“ je nastala okoli leta 1611 in karikira neutemeljeno ljubosumnost. Vse občutje v tej pravljici je veselejše in jasnejše, dasi tudi v njej ne manjka tragičnih scen in melanholije. Toda dejanje je razklano na dvoje: v prvih treh resnobnih aktih nas zanimajo muke kraljice matere Hermione, ki jo preganja ljubosumni Leont, v zadnjih dveh pa se pripoveduje vesela povest

Hermionove hčerke Perdite. Igra je imela tudi na odru velik uspeh in se je vzdržala na repertoarju doslej.

Višek v umetnosti fantastičnih pravljič pa je Shakespearjevo poslednje delo „Vihar“. Nastalo je po letu 1611 in se odlikuje s prav posebno priprostostjo povsem enotnega dejanja, najzornejšo poetičnostjo ter se izvrši vse dejanje tekom treh ur, tehnično docela odgovarjaje Aristotelovim pravilom. V Prosperu je bajě posebil pesnik samega sebe in kakor ta je po vseh čarobnih umetnostih zlomil svojo čudotvorno palico umetnosti, se odrekel za vselej literaturi in gledišču ter se vrnil domov, v življenje ljubeznivega tasta, deda in očeta. Živel je nato le še par let, čutil bližajočo se smrt, napisal svojo poslednjo voljo, s katero je bogataško obdelil svoji dve hčeri, unukinjo, unuke, prijatelje in bivše tovariše ter mestne reveže, le svoji soprogi je zapisal edino „svojo drugo najboljšo postelj“. Umrl je jedva 52 let star že dne 23. aprila 1616 ter bil pokopan prav v isti cerkvi, kjer so ga krstili. (Konec prihodnjič.)

R. Maister:

Grobovi.

Mesec je v topole splezal,
Triglav božal, v Kum se stezal.
„Bratec bleđi, kam gre pot?“

„Med očete in sinove,
ki so vrgli jih v grobove.
Kje gre bližnjica do njih?“

Na kateri le poljani
spe globoko zakopani,
kje stoji jim grobni križ?“

„Oj, ne išči jih v poljani!
V nas so — v srcih pokopani,
mi smo njihov grobni križ!“

Krasna misel kratkega pesnika — a nekako topna zgodba Ned. 1

Ivan Albreht:

V svitanju.

V poletju je bilo, v tistem času, ko se vse življenje izliva v sočno pesem. Vzduh je bil poln senenega vonja, topel in mehak. V tem gorkem vzduhu se je zibalo vsepolno ljudi, kosci in grabljice, vsevprek razposajeno. In med njimi Tone, kmečki otrok, kakor jih je mnogo: bos in gologlav, zagorel in razcapan. Pa zopet otrok, kakor jih je po kmetih malo: slaboten in upognjen, noge v kolenih ukrivljene, kup žive nadloge. Deseto leto življenja mu je potekalo in pri teh nežnih letih je hodil med mladimi ljudmi. Čul je njihove besede in z velikim rjavimi očmi je srkal njihove vroče poglede. Slutnja za slutnjo je vstajala v mladem srcu in v slutnjah je narasla slika čisto golega življenja, ki ni bila lepa. V mislih in željah je tipal otrok za tisto sliko, zato je bilo v njegovem smehu vedno nekaj drhtečega in njegove oči so zrle venomer v plahem pričakovanju.

To je bilo zgodaj popoldne, ravno v času, ko se ljudje vračajo od opoldanskega odmora nazaj k delu. Tone je ležal v sveži redovnici in je motril žuželke. Pisani brzci so brzeli med bilkami, prav globoko doli, tik pri zemlji. V medlo in svetlozelenih, v glinastorjavih in v grahastih barvah, vsi po poljubnosti in po potrebi. Tupatam je lezel po bilki majhen rilčkar — komaj da ga je moglo opaziti oko. Muhe in mušice so se vrtele med velo travo, kobilice in murni, motno- in svetlobarvaste večče in pikapolonice, ki nosijo na rdečih krilih s črnimi pikicami samo srečo po svetu.

„Bogve, kam se jim tako mudi,“ je pomišljal Tone in zdelo se mu je, da bi se lahko razgovoril s temi malimi bitji, če bi bil čisto sam. In kaj vse bi mu povedala! Razkošno je vstalo pred njim, prav tako žareče kakor Rezine oči, ki so sledile hlapcu Andreju, kakor da so privezane nanj. Tone je pritajeno prisluškoval njunim besedam, smehu in hihitanju in čutil je, da čuvata vsak zase neko skrivnost. Tupatam je zavel veter in je zabrisal glas, da ni bilo mogoče razumeti posameznih besed. A Tone jih je vendar razločno čul. Saj so mu bile že znane — samo skrivnostne so bile zanj. Nikdar se ni ozrl naravnost na hlapca ali na deklo, vendar mu ni ušla niti ena kretnja. Tisto pa je vedel, da mora biti skrit in brezbrizen, kajti sicer prekinejo odrasli pogovor in se vedejo

čisto drugače. Ta misel mu je bila zoprna. In kakor da bi jo hotel pregnati, je planil pokoncu in je skočil k Rezi. Tedaj se je Andrej okrenil in je šel daleč po travniku, da se drugje loti dela. A Rezine oči so nenadoma ugasnile. Govorila je o lepem dnevu in o mladih, čisto majčkenih ribicah, ki se igrajo v potoku tam koncem travnika.

In Tonetu je nenadoma ušlo:

„Reza, ti si grda.“

„Zakaj?“

„Jaz že vem — vse vem, zate in za Andreja.“

Nekaj časa ji je gledal v obraz in slutil je, da ji ni prijetno. Grabila je urneje in sukala se je semintja, kakor da išče primerne besede. A Tone se je zasmejal in je zbežal, kolikor so ga mogle nesti krivenčaste noge. Samo napol je še čul za seboj:

„Joj, joj, Tonček, kako si ti že ves pohujšan!“ —

Pri fari je pozvonilo. Tretja popoldanska ura, petek. Ljudje so postali in mrmrajoči glasovi so brbljali molitev v čast Kristovemu trpljenju. Tone se je skrtil v vrbovo grmičevje ob potoku. Počenil in stisnil se je med korenine kakor klop in težko mu je bilo. Domislil se je na mater, ki spi pri fari za cerkvijo — dve leti že spi. Ona, da ona bi razjasnila vse temno. Da bi zdajle zapolzeli njeni suhljati prsti po njegovem licu! Pogledal bi ji v oči in bi skrtil glavo v gubah njenega krila, pa bi jo vprašal prav potihoma in ljubeznivo, če je tudi počela tako kakor Reza. Ne, ne — mati ne, nikdar! Pa vendar.

Grda misel ga je obšla, da je šinil izmed vrbja in je begal po travniku, da se je znebi. Smeh in jok sta mu drhtela na ustnih in v očeh in da bi ju otresel, je legel vznak in je vprl pogled naravnost v solnce. Ko je odmaknil oči, ni videl drugega kakor rdeče in rumene lise.

Ko je prešla oslepelost, se je ogledal po Rezi. Tam daleč so še zvene le kose. A hlapec je nakladal že suho seno in dekla je bila pri njem. Andrej ji je venomer podstavljal vile in naenkrat je ležala na tleh. Hlapec ji je hotel pomagati kvišku, a ona je odskočila in ga je pahnila od sebe:

„Grdavš nemarni! Vpričo vseh ljudi bi se rad mastil!“

Pa je stekla. Za njo je rohnel hlapčev hripavi smeh.

Tone se je okrenil in je šel naravnost k hlapcu.

„Andrej, ti si grd!“

Zelo zamolkel je bil glas, kakor da ni govoril otrok. A hlapec se je smejal:

„Haha-ha, temu se že pozna, da je namenjen za črno suktnjo.“

In zopet smeh. A malemu je bilo hudo. Zlezal je pod voz sena, da je bil čisto sam in skrit s svojimi mislimi . . .

Kadar pride v mesto, tam bo drugače. Videl je že tiste ljudi. Hitro hodijo, hitro govore in nič grdega ni na njih.

To je bilo lani v Gorici, ko je šel z očetom na božjo pot na Sveto goro. Mesto je kakor paradiz. Velike hiše v ravnih cestah, vrtovi in solnce in cvetje. In tam na gori! Zamorska Marija zre z oltarja in romarji se drenjajo po cerkvi. Zvečer, ko zatone solnce v morju, zažari mesto — luč pri luči, a na gori se glase zvonovi. Po cerkvi in okrog cerkve počivajo romarji, veliko in malo, vsekrižem drug preko drugega.

Ali tam zunaj, tam je čul ponoči jecljanje. Samo dve besedi sta mu ostali v spominu:

„Mia bianca —“

Dvoje ljudi je soplo tam za cerkvijo in Toneta je bilo strah. Vendar je zrl venomer tja in se polagoma plazil bliže. A kar je videl tedaj, se je zarezalo vanj in ga je pregnalo vso pot do doma. Na Colu sta z očetom počivala. Vrh klanca stoji nad cesto gostilna in pred njo lopa, zastrta s trto. Vipavska dolina je tonila v solncu, a on je še vedno čul sopenje dveh ljudi in dve besedi:

„Mia bianca.“

Ni mu dalo miru. Pa je vprašal očeta in je vse povedal. A oče je namršil obrvi:

„Sanjalo se ti je. To so grde reči, skušnjave.“

Vsaka beseda je bila uganka. In ko je prišel domov, je iskal rešitve pri pastarici Leni. Po njej je dognal v širokih, trdih in zamazanih obrisih skrivnost o postanku človeškega življenja . . .

Vročina je plegla in večer je prihajal, prijeten in tih, tovariš sanj in ljubezni, ki trepeče v njih. In ž njim je prišla Anica, Tonetova družica, malce starejša od njega in vesela — sam smeh in samo živo zdravje. Rožasto krilce do kolen, beli rokavci in rožasta ruta, prekrizana na prsih — tako je šinilo dekletce k njemu, boso in gologlavo in razgreto, kakor je bilo. In vsaka neprijetna misel je izginila in zatonila daleč tam za gorami.

„Ves dan te ni bilo,“ je potožil Tone.

„Ne smem več tako okrog,“ je drobila Anica. Mati so rekli, da sem že prevelika. In ti boš gospod, boš mašo bral — so rekli

mati. Ali res? Zakaj ne? Veš kaj, za kuharico pridem k tebi, ali ne?"

Mali je poslušal in neizrečeno lep je bil glas, ki je zvenel kraj njega. Nežno in boječe je ujel med dlani dekletovo levico in je postal. Mimogrede je poiskal njegov pogled deklo in hlapca. Potem se je lahno nagnil k družici in ji je govoril šepetaje:

„Anica, ti si lepa, zelo lepa.“

V odgovor je zazvenel smeh, kakor da se usipljejo kristalne kapljice na srebrne kraguljčke. Pa je ponovil:

„Res si lepa, Anica —“

„Ti tudi.“

„Pa ne smeš biti kuharica!“

„Ne?“

„Kuharice so grde.“

Solnce se je nižalo in je krvavelo. Tupatam ukanje, vesela pesem, pa zopet ukazi in smeh — vse brzo kakor v vrtincu. Seno je šumelo vedno enakomerno, vabeče in mameče in oddaleč so še venomer pele kose.

Tone je drhtel kakor v vročici. In naenkrat se je oglasil Andrej:

„Ali se ženiš, Tone?“

Reza se je zagrohotala grdo, kakor da je pijana. Anica pa je zbežala preko travnika:

„On bo gospod, bo mašo bral,“ ga je branila že v begu.

Tone je šel za njo, počasi in s povešeno glavo kakor spokornik pri procesiji. Da bi bil zdajle velik in močan — hej, gorje ti, para hlapčevska! Zmel bi ga od jeze, potem še Rezo in vse, vsenaokrog, da bi bil čisto sam. Le seno bi šumelo pod njegovimi nogami in ognjeno solnce bi kukalo izza hribovja in Anica kot angel v snu, pa bi šel k njej:

„Ti ne veš, kako te imam rad.“

„Jaz tebe tudi. —“ Ali bi rekla tako? —

Postal je in pogled mu je zastal na ukrivljenih nogah. V tistih nežnih letih — pa je že videl krivenčaste noge! Med vsemi ljudmi je čisto sam tak, pokečen in bolan. Obotavljal se je za trenotek, potem je šel dalje po travniku tja, kjer so se dvigali okroglasti holmci. Grmičevje je raslo tam in par nizkih gabrov, ki so prožili po mahu svoje vijugaste sence. Nekoliko dalje so vstajali hribi, tam je šumel gozd, ob robu skupina brez, par trepetlik, a zadaj smreke in jelke v tajnem, nikdar mirujočem šepetanju.

V grmičevju je čakala Anica. Daleč, daleč je izginilo solnce in skozi listje je plamtela zarja z neba.

Brze so zagorele v rožnatem žaru. Od fare sem se je oglasil zvon.

„Pojdiva v gozd, Anica!“

„Kam — saj je že večer!“

„Naši še ne gredo domov. Lonice še niso končane in tudi naloženo še ni.“

In šla sta po mehkem mahu. Tupatam je še rdela jagoda kraj grma.

V gozdu sta sedla pod visoko smreko. Tiho je bilo tam in tako veličastno mirno kakor v hiši, kadar spi mrlič. Samo sveč ni bilo. A mesto njih je svetila zarja na nebu in Aničine oči . . . Daleč v gozdu je trkala žolna na trhla debla. Dekletce se je plaho ozrlo v nemega druga:

„Tone, kaj je tam?“

„Kje?“

„Ali ne čuješ?“

In že je skrila obraz v njegovem naročju. Njeno telesce je drhtelo, da je spreletelo Toneta kakor ogenj.

„Žolna trka.“

Anica je dvignila glavo in plahi očesci sta se zaupno nasmehnila:

„Ti veš vse, a jaz sem se tako bala.“

Primaknila se je tesno k njemu in se je lahno nagnila, tako da je počivala kodrasta glava na njegovi rami. Po drevju so skakljali ptiči, brezskrbno gostolenje je donelo vsevprek z vsake veje in vejice. Kakor zamaknjen je sedel Tone in težko mu je bilo. Kaj je to, kar plamti v njem in odkod je prišlo?

Deklica je šepetaje pripovedovala nemogoče. V jeseni, ko odide on v šolo, ne bo več hodila okrog. Samo v šolo in domov in potem bo pletla čipke. Če pride za Božič domov, mu bo pokazala. Nekaj že zna, nekaj se bo še naučila. Tako ji bo minil čas, kajti sicer bi bilo pusto brez njega. Že zdaj ji je težko, če pomisli, da pojde on odtod — tako težko in še težje kakor takrat, ko je poginil koder, ki ga je imela nad vse rada na svetu.

Poslušal je kakor začaran. Mehki kodri so ga božali po razgretem licu. Sunkoma se je zaokrožila njegova desnica okrog njenih ledij in leva se je drgetaje igrala s svilenimi kodri.

„Anica, jaz ne bom gospod.“

„Zakaj ne,“ sta vprašali začudeni očesci.

V odgovor se je krčevito streslo njegovo telo. Nenadoma sta mu omahnili roki in obraz je izginil v mah. Oj tam je prišlo jecljaje:

„Ker te imam rad.“

„Komaj je izpregovoril, je zagorel od sramu. Zdaj ni več Tone; — hlapec Andrej je in grde so njegove oči in grde so besede. Prsti so se zarili v mah in kakor prisesan je ležal na zemlji. Kri mu je zavalovila in potem naenkrat — kakor da se potaplja v morje sladkosti, ki ni besede zanjo. Omamljiva utrujenost, strah in razkošje.

„Tako je pravila pastarica Lena —“ se je še domislil, a misel je bila medla.

Dekletce ga je motrilo z začudenjem. Pol iz radovednosti, pol iz bojazni se je privilo k njemu.

„Kaj ti je, Tonček?“

Odgovora ni bilo, samo sopenje kakor zadržano ihtenje.

„Zakaj jokaš? Saj te imam rada.“

Tone se je okrenil. Čisto od blizu sta ga pozdravili dve mali, majčkenci, nekoliko zastrti lučki.

„Ali si res moja, Anica?“

„Res.“

Zatisnil je oči. Sveta gora stoji pred njim, zvonovi pojo in mesto tone v morju luči. Tam so veseli ljudje, sam smeh in sam ogenj. In Tone je vedel, zakaj.

„Mia bianca!“

Hipno je stisnil Anico k sebi, da je zavrnila od strahu. A on se je smejal. In ko je prešla bojazen, ga vprašalo dekle nežno:

„Zakaj se treseš?“

V odgovor se je stisnil k njej kakor v strahu za svoje pravkar vzbujene sanje. In vso pot do travnika in še potem vrh sena na vozu jo je držal za roko.

„Mia bianca!“

Daleč na nebu je gorela zarja, a tik kraj njega dve majčkenci, malce začudeni lučki . . .

Dr. Jož. A. Glonar:

Med reformacijo in romantiko.

(Kos literarnozgodovinskega programa.)

2.

Po zimi leta 1726. ali 1727. sta dobila kapucina v Škofji Loki, brata Anton Marija iz Bribira in Teofil iz Kranja, od provincijala štajerske kapucinske provincije, brata Gotharda iz Gradca, nalogo, da pregledata obširen rokopis pridig, ki jih je spisal o Rogerij, „slovenski pridigar“ kapucinskega reda. Ta cenzura je bila potrebna, predno je smel iti rokopis v tiskarno. V sredi marca leta 1727. sta bila s svojim delom gotova. Brat Teofil je prečital oba dela in dal svojo aprobacijo 19. marca 1727, brat Anton Marija je prečital samo prvi del in dal dovoljenje za natisk 24. marca leta 1727. Formalno pooblastilo generala minoritov, Hartmanna iz Briksna, ima datum „Alonae in Hispania die 6. Julij 1727.“ Za ljubljansko škofijo sta dala aprobacijo „sede episcopatus Labacensis vacante“ brat Anton Kalan (22. januarja 1728) in kanonik Janez Jakob Shilling (26. januarja 1728). Sedaj je lahko šel prvi del pridig v tiskarno. O Rogerij pa svojega dela ni dokončal in videl natisnjene, ker je umrl 23. avgusta leta 1728²⁰. Aprobacija drugega dela se je med tem nekoliko zavlekla. Podpisala sta jo v Ljubljani 30. junija 1730 brat Didak iz Kamnika in Jožef iz Škofje Loke, od provincijala kapucinske provincije, brata Benigna iz Gradca pozvana kapucinska cenzorja. V tej aprobaciji govorita o Rogeriju že kot o „hujus Provinciae olim Concionatore.“ Da je Rogerij že mrtev, se da sklepati tudi iz aprobacije, ki jo je napisal 16. septembra 1733 cenzor ljubljanske škofije, Anton Kalan, ki je cenzuriral tudi že prvi zvezek. On govori tukaj o Rogeriju kot o „eximio olim Concionatore (cujus memoria in benedictione est).“ Stavek v oklepajih je očitno naslonjen na mesto pri Rogeriju II, 295, kjer pravi naš pridigar: „V méj drugimi navádame, katére iméli so ty Nekedájšni *Hebraerji*, iméli so túdi letó, de, kadár so khi eniga tèt stárh Očákou ú missel uzéli, ali: kaj od tèt, aku si lih mèrtvih govóрили, usèlei so tèt besséde pèrstávilí: *Zihro nam libraha*. Tu je :

²⁰ Pregelj, I. c. str. 1. — Schematismus F. F. Ordinis Minorum S. P. Francisci Capuccinorum Almae Provinciae Styriae ineunte anno MCMVIII, str. 59.

Memoria ejus sit in Benedictione. Njéga spómyn ú žégni bode tu je u častè inu ú hváli. Katéra lepa naváda terpy inu znájde se ú méj nami šè dan danášni; kir, kadàr khi govórymo od naših mèrtvih Stárišou, Znançou, Prjátelou inu drugih: pèrstávimo h'tem tè besséde. Bug jim gnadaj... katéru je ena lepa S. naváda." Kalan se je pri čitanju tega mesta spomnil že pokojnega autorja in tako so prišle te besede v tekst njegove aprobacije, kjer učinkujejo tem lepše, ker dajejo aprobaciji nekako intimnejšo, osebno noto. Tekst ostalih aprobacij je v primeri s to Kalanovo zelo šablonski in bombastičen. Zadnjo aprobacijo je dal drugemu delu pozno, 6. oktobra 1743, že zgoraj omenjeni Janez Jakob Shilling.

Prvi del pridig je izšel v Celovcu pri Janezu Fr. Kleinmayrju z letnico 1731. Pred naslovnim listom ima bakrorez, ki ga dosedanji pisatelji o Rogeriju ne omenjajo (in bibliografi posebe ne štejejo), ki pa je vendar važen, ker nam nekoliko pomore pri razlagi simboličnega imena Rogerijevega dela. Okvir te slike tvorita dve palmovi vejici, prepleteni in spodaj zvezani s trakom. Trak na levi vejici ima od spodaj navzgor napis „Pal-ma-rium“, na desni se čita od zgoraj navzdol „Em-py-reum“. V vertikali „kartuše“ stoji košata palma, na kateri visi, kakor na križu, razpet Kristus. Po listih palme so raztresene posamezne besede in zlogi reka: Ascendam in palmam et apprehendam fructus ejus. Cant. 7. v. 7.“ Na levi strani palme stoji Marija, srce prebodeno z mečem, na desni učenec ljubljenec Janez, ki gleda h Kristusu na križ in z desnico kaže na množico v ozadju. V ospredju kleče, simetrično razporejeni, štirje svetniki. Svetnik na zunanji levisi je sv. Peter, pred njim sv. Frančišek Asiški. Na skrajni desni kleči sv. Pavel, pred njim svetnik redovnik, ki ga ne vem identificirati. Po bisagi, ki leži pri njegovih kolenih in ima napis „Deo gratias“, je označen kot svetnik iz reda miloščinarjev. Mogoče je kapucin sv. Feliks²¹. Ozadje slike je ravno tako kakor ospredje, komponirano strogo simetrično. Na levi strani slike (na Kristusovi desnici) je zbrana duhovščina. V njej ne spoznamo drugega, ko sv. Janeza Nepomučana. Na Kristusovi levi so zbrani posvetni stanovi; med njimi razberemo par kronanih glav in sv. Marijo Magdaleno. Za tem vrezanim naslovnim listom sledi (črno in rdeče) natisnjeni naslov dela: „Palmarium empyreum, seu Conciones CXXVI. de sanctis totius Anni...“ najbolj

²¹ Prim: Detzél H., Christliche Ikonographie. Freiburg i. Br. 1896. II, str. 339. — Temu svetniku je O. Rogerij posvetil celo pridigo (I, 442—453), v kateri primerjaj posebno str. 450.

točno podan v Simoničevi bibliografiji. Za tem naslovnim listom pride na štirih straneh posvetilo dela: „Illustrissimo Domino, Domino Augustino Codelli de Fahrenfeld, Sacrae Caesareae Majestatis Consiliario, Incliti Ducatus Carnioliae Nobili Patritio, Domino in Thurn & Dobrova &c. &c. Domino, Domino Moecenati ac Patrono nostro gratiosissimo &c.“ Podpisani „P. P. Capucini Conventus Labacensis“ poklanjajo ta „opus... posthumum“ Codelliju, ki je omogočil, da se je natisnilo²², slave svojega pokrovitelja v vznesenih besedah in obširno govore o dobrotah, ki so jih prejeli od njegovega strica, Petra Antona Codellija. Posvetilu sledi že na naslovni strani omenjeni „privilegium caesareum“. S cesarskim dekretom je bilo namreč vsem tiskarjem in knjigotržcem prepovedano, dela, ki so jih izdali kapucini, v sveti rimski državi, v kraljevinah in dednih deželah cesarskih, brez dovoljenja in potrdila provincijalov deloma ali v celoti ponatiskovati in prodajati. Zato podeljuje v zgoraj označenih deželah provincijal štajerske province kapucinov edino celovškemu J. Frid. Kleinmayrju in njegovim dedičem pravico, Rogerijevo delo natisniti, ponatiskovati in prodajati. Privilegiju sledi že omenjene aprobacije raznih cenzorjev na dveh straneh, za njimi pa pride pregled svetnikov, ki so obravnavani v prvem delu. Uvod zaključuje folkloristično zanimivi „Indiculus Sanctorum“²³, qui ut Patrōni, in variis Necessitatibus invocantur.“ S temi priprošnjiki je precej jasno poudarjen nedogmatični, praktični značaj Rogerijevega dela. V obeh zvezkih ima 36 priprošnjikov. Primitiven način, kako so postali priprošnjiki za razne nezgode in bolezni, razlaga na sv. Apoloniji (I, 149): „...škočyla je sama u' ta goréče ogyň, u' katérim stúryla je to kradko molitou: *Domine JESU Christe precor te*. Gospúd JESU Christe: jest te próssem, dodéli usém tèm, katéri se bodo na mvojo za tè, prestána martro spómnil, *ut dolorem dentium numquam sentiant*, de bolécyne tèh zóob nigdár nabodo občútyli. Na katéro próšňjò šlišala se je od Nebess ena štíma, rékoč: *Apollonia Sponsa Christi exaudita est oratio tua*. Pollóna ti Nevějsta Christušava, uslišana je tvoja próšňja.“ Prim. tudi II, 76 in 145. Prvi del obsega 57 pridig, ki obravnavajo svetniške godove od novega leta do konca junija. Na koncu je „Index rerum notabilium“, stvarno kazalo na štirih nepaginiranih listih.

²² ... Tu vel sola hác pii hujus operis Concionatorii munifica pietate totos Ducatus & Provincias Carnioliae & universae Sclavoniae implem...

²³ Natisnjeno je Sanctorus.

Drugi zvezek, ki obsega pridige za drugo polovico leta, je izšel dvanajst let za prvim (leta 1743) v Ljubljani pri Adamu Frideriku Reichhardtju. Zakasnil se je, kakor pravijo kapucini v uvodu posvetila Auguštinu Codelliju, ki je tudi ta zvezek dal natisniti, „ob temporum angustias“. Drugi zvezek je na slabšem popirju ko prvi, natisnjen z drobnejšimi črkami in bolj na gosto; zdi se, da se je hotelo pri tisku štediti. Naglasnih znamenj, ki so, kakor kažejo priobčeni primeri, zelo nedosledna in včasih naravnost neverjetna²⁴, je v drugem zvezku manj ko v prvem. Na celem delu se jasno pozna, da je pisatelj umrl, prej ko se je natisnilo. Tudi drugi zvezek ima kazala in registre, ki so omenjeni pri prvem in ki so njegga namenu dobro služili. Ta namen Rogerijevega dela je že v naslovu jasno izražen, razbrati pa se da tudi iz ustroja dela samega. Dočim je Janez Svetokriški izdal svoje pridige za nedelje in Gospodove in Marijine praznike celega leta in je svoje delo že v naslovu samem označil kot pomožno, priročno knjigo za pridigarje, („Sacrum promptuarium“), je napisal o Rogerij svoje pridige o svetnikih, katerih spomin se po raznih cerkvah slovesno obhaja in o katerih dotlej ni bilo še nobenih natisnjenih pridig. Tako je Janezovo delo lepo izpopolnil, oba skupaj pa sta dala slovenskim pridigarjem na razpolago veliko zbirko, ki je obsegala pridige, označene navadno v prejšnjih časih z besedami „de tempore“ (Janez) in „de sanctis“ (Rogerij). Da je Rogerijevo delo namenjeno kot pripomoček slovenskim pridigarjem, to se vidi na mnogih opazkah in „režijskih navodilih“, ki so napisana v latinskem jeziku in gosto nasejana v obeh zvezkih. Tako pravi II, 17: „... malu je nyh, katéri bi svojmu Bližnimo ú njegovih potrebah (*explica si placet necessitates &c.*) perstópyli. Kir malu je nyh, katéri bi radi to štimo Božjo (*explica si placet Concionatores &c.*) pošlušáli . . . veliku je tēh, katéri poprēj enimu psu, inu drugi bešti (*hic, si placet, exagera durtiem, inclementiam ad pauperes, debiles, infirmos &c.*) . . . dosti inu veliku tēh (*hic discure & exagera contra Vituperatores, Neglectores, Garrulos, Somnolentos &c.*) . . . kir nyh nēr več to družino, inu sicēr hudo (*hic moraliza contra vagatores nocturnos, procatores, lusores, potatores &c.*) ljubjo.“ Vsa ta navodila stoje na eni sami strani. V pridigi na veliko soboto (I, 282) pravi: „NB! Si potest haberi statua, Ecce Homo, ostendatur“ in nekoliko dalje (I, 292): „NB! Hic monstretur crucifixus Jesus.“ Drugje zopet (II,

²⁴ Kar pa ni oviralo Dielsa, da je svojo razpravo o slovenskem akcentu (Arch. f. sl. Philol. 31. str. 1—101) oprl tudi na Rogerija.

53) svetuje: „*Hic describe lamentationes, oscula, dolorem &c.*“ V tem oziru je posebno zanimiv in značilen uvod v 35. pridigi o sv. Florjanu (I 385). Na koncu uvoda (I, 389) stoji v sredi lista in ob robu „N. B.“ — „Totum potest omni Sancto accomodari, mutatis mutandis, sed non sequens“. Posebno, za Rogerijevo delo značilno skupino tvorijo one opazke, v katerih opozarja pridigarje, da naj *moralizirajo*. Navadno pravi kratko „Moraliza, si placet“ (I, 5, 32, 261, 485), vendar pa se najdejo tudi obširnejša navodila: „Moraliza per illa tria puncta superius dicta“ . . . „hic moraliza, quomodo orant aspiciendo, dormitando, garriendo, signa varia monstrando“ (II, 350). Na drugem mestu (II, 485) toži, koliko je ljudi, ki „na meste takih S. buqvu prebyrajo quarte, trařpule, nasramne, ajdouske, Počtauske, kecarske buque: prebyrajo zajtenge (?!), prazna, vasuvájna polne pisma &c.“ . . . in pravi na koncu: „NB. Hic dic plura, hac de materia moralizando.“ Nobeno čudo ní, da najdemo pri tako vnetem moralistu znani vzdih vseh moralistov „O tempora, o mores!“ (I, 261). S temi podrobnimi navodili za pridigarje je Rogerij napravil iz svojega dela zložnega „konjička“ in ustvaril s svojo zbirko pridig slovenskega zastopnika onega literarnega tipa, ki je značilen sicer za srednji vek. Takrat so se pridigarji na pamet naučili tujo pridigo ali pa jo celo kar na prižnici brali; slušatelji so že naprej vedeli, ali pridigar govori „Abicimus“ ali „Suspendium“, to se pravi, ali recitira „svojo“ pridigo iz te ali one zbirke, ki se je začejala s to besedo. Te razmere so dosegle svoj vrhunec v zelo razširjeni zbirki pridig, ki je imela značilni naslov „Dormi securus“²⁵.

3.

Struktura Rogerijevih pridig je jasna, pri vseh pridigah enaka in strogo izvedena. Uvod vsake pridige ima najprej latinsko „Synopsis“, ki ji sledi tudi slovenski „Zapopadik“, dve kitici, ki podajata glavno misel in vsebino pridige. „Ta LXXVII. Pridiga. Na XVI. dan Mesca Velikiga Sěrpána, ali: Augusta. Na dan Svetega Rocha Spovidnika“ (II, 184) ima n. pr. sledečo:

Synopsis.

Rochus quia obedivit,
Et post iussa Patris ivit:
Loquitur Victoriam.

Zapopádik.

Rochus kir ni bil okóren,
Thēmúć Oču práu pokóren:
Govóry Victorio.

²⁵ P. Hilarin Felder: Geschichte der wiss. Studien im Franziskanerorden bis um die Mitte des 13. Jh. Freiburg i. Br. 1904. Str. 51. opazka 6 pod črto. — Cruel, Gesch. der deutschen Predigt im Mittelalter. Detmold, 1879. str. 478.

Ta sinopsa se v glavnih delih pridige vedno ponavlja, ker tvori nje jedro, na katerega pridigar vedno opozarja. Njej sledi „tema“, navadno vzeta iz svetega pisma; edina tema 116. pridige na čast sv. Lucije (II., 559), je vzeta iz brevirja²⁶. Sinopsa in tema skupaj določita vsebino pridige. Sinopsa ima ožji delokrog, ker govori navadno o svetniku dotičnega dne; ona tvori podlago za moralična premišljanja in opomine. Ona daje navadno fabulo, ki ji potem pridigar in temi doda praktično aplikacijo. Ostali deli pridige so porazdeljeni v oddelke, ki jih poznamo iz starega klasičnega govorništvu. Pri Rogeriju sledi sinopsi in temi „propositio“, v kateri obrazloži namen svoje pridige in smoter, na katerega meri. Namestu nje je včasih tudi samo „exordium“, preprost uvod, ki pa je, kakor propozicija, skoro v vsaki pridigi tudi za oči jasno ločen od sledečega s pozivom „prosim h' pošlušajnu bodo perprauleni“ (n. pr. II, 489) ali pa z latinsko opombo: „Parati“ (n. pr. I, 78). Prehod od uvoda na „inductio“ se izvrši vedno s sledečim kompleksom: tema — propositio — synopsis — parati — inductio. Na to pride „inductio“, ki tvori s „konfirmacijo“ glavni del pridige. V tem delu nahajamo tudi „objectio“, ki ji namestu stare „refutatio“ (*ἀντιρροφή*) sledi na treh mestih (I, 100, 527; II, 7) „responsio“, na enem pa „solutio“ (I, 381). Zaključek tvori „epilogus“, v katerem posname Rogerij glavno vsebino pridige in pođa tudi nje moralično aplikacijo („morale“). Namestu preprostega epiloga imamo korektnješo „conclusio“ (II, 213, 511, 532) in dvakrat (II, 457, 487) tudi „Apostr.“ (= *ἀποστραφή* allocutio). Enkrat (I, 517) se najde celo „prosecutio“. Vsi ti glavni deli pridige so s temi svojimi strokovnimi imeni lepo označeni na robu teksta; kjer jih ni, se dajo prav lahko iz teksta določiti.

Podrobnejše etape pridige („numeri“) so ravno tako vseskozi vestno zabeležene ob robu. Tako imamo v Rogerijevih pridigah šolske obrazce in strogo izvedene vzorce stare klasične retorike, z njeno strogo dispozicijo in z istimi funkcijami njenih glavnih sestavin. Toda to je pri Rogeriju samo še tradicionalna (šolska!) šablona: pri njem ni več one stroge logične vezi, ki spaja v stari retoriki (in še v školašični pridigi) posamezne dele vsake dedukcije. Filozofske poglobitve in logične konciznosti ni; na mesto teh sta stopila učenjarsko postavljanje in plitvo igračkanje s simboli in alegorijami. Fina karakteristika, ki jo je za srednjeveško pridigo

²⁶ Breviarium romanum. Pars hiemalis. Ratisbonae, 1902. Pag. 518. — V tekstu citira o. Rogerij brevir zelo pogosto.

podal A. Galletti²⁷, velja v glavnem tudi za Rogerija, dasi je živel več ko pol tisočletja pozneje. Samo da so se pri njem baš slabe strani „srednjeveške“ pridige razvile v prav posebni meri. Podrobnejša analiza njegove pridigarske tehnike nam bo to pokazala. Vzemimo za primer 20. pridigo, na dan sv. „Jère, Jedèrte, ali: Gertrudis Divice (I, 208—218).“

Sinopsa te pridige se glasi: „Qui se hic humiliabit, Deus illum exaltabit hic, et in Coelestibus“, tema je verz iz visoke pesmi „Flores apparuerunt in terra nostra.“ O. Rogerij začne: „Zima, je le zima; de narècem: Žima. Kir: kakòr ta Živińska Žima Ojstra, réžeča, bodéča, inu tému človeškemu nagimu truplu naušéčna je; takú, ja šè bul ojstra, bodéča, réžeča inu naušéčna je ta zima . . .“ Ob robu tega opisa zime stoji „Exordium“. Pridigar nadaljuje: pač pa je spomlad prijeten čas in posebno mesec sušec, ko se prikažejo razne cvetlice. Poleg poljskih, vrtnih in „šnožétnih“ cvetlic vidimo v tem mesecu tudi mnogo „Duhónih róžic u' tèm žlahtnim Vèrtu S(vete) M(ater) Cèrkve: u' mej katèrimi, kir danass zamèrka se ta lepi dúh tè Vjólice, nàmerč: ta Svetúst tè danášne S. Divice Jedèrte“ — ob robu stoji „Propositio“. Vijolic je mnogo vrst, ali „za tè nèr štimániši deržè se tè bele, rudéče inu tè pláve“ . . . in če pogledamo „u' ta skrjunu zástópni Vèrt S(vete) M(ater) Cèrkve“, vidimo tam tri vijolice, tri device Jedrti, eno belo zaradi nje nedolžnosti, drugo rdečo zavoljo nje goreče ljubezni, tretjo plavo zavoljo nje globoke ponižnosti. Rogerij pripoveduje na kratko življenje vseh treh in pove na koncu na fiktivno vprašanje (!), da se danes praznuje god tretje. Na njej se vidi „Qui se hic . . .“, ona nam kliče „Pridi in poglej . . .“ (sinopsa + tema). — V sledečem oddelku, ki je ob robu označen kot „confirmatio“, pride v pridigo nov motiv. V starem zakonu se je Hagar pokorila Sari in je za to svojo podložnost in pokorščino bila bogato nadarjena (Genesis 16). Vzrok za to nam pove „S. Oča Hieronymus“. Ponižna Marija je postala mati Izveličarja (primer iz novega zakona). Ponižala se je tudi Jedrt III., ki je, dasi visoko rojena „Firštinja“, šla med nune. Nato pripoveduje basen o orehu in vijolicah („Apologus“) in jo aplicira na sv. Jedert. Da je tudi njej Gospod „fecit magna“, pokaže na raznih čudežih, ki jih je storila. Na koncu strne, kar je pripovedoval o orehu in Hagari ter vnovič opozori, da se naj ponižamo. Ob robu stoji „Epilogus“. V njem ponovi zopet temo in sinopso in sklene:

²⁷ Alfredo Galletti: L' eloquenza (Storia dei generi letterarii italiani. Milano, s. a.). pag. 126—129.

Povèrni se od napúha & humiliare, inu ponižaj se iz S. Jèro, de se bo od tebe móglu réce, kakòr od njè: Flores cvèjtje Violice pèrkazále so se, in terra nostra, na naše Zemle: inu Bug nagmíral bo tvoj rud tèh tugentou, tè gnade préd nym, préd Ludmy inu Angeli; de h' zadnimo nad tabo se bo zgojènu vídilu, de. Qui se híc humiliabit, Deus illum exaltabit híc, et in Coelestibus. Gdúr se tukaj &c. Kir skúzi tu povíhšan bóš tukaj inu tamkaj. Katéru de se zgódy, dodéli o Bug V(sega) M(ogóčni) skuzi zašlužéjnje tvojga ponižniga Sy.ú Jezusa, inu prošnjo Jedèrte tè S. Divíce, de bomo po náuku JEZUSAVIM, inu Exemplu tè S. Divíce, u' Ponižnosti k' enim Violicam postáli, inu iz njó h' tvoji časte u' pušlec tèh Izvólenih postauleni; kir tè bomo častyli na vékumaj. AMEN."

(Dalje prihodnjič.)

Književna poročila

Miran Brankov, Pesnitve. V Ljubljani. Izdal in založil Ivan Bonač. Tiskala Narodna tiskarna. 1916. 8° 136 + V. str. Cena vez knjigi 3 K 20 v.

M. Brankov je razdelil svoje „Pesnitve“ na Posamke, Balade, romance, legende; „Šopke in vence“ je spletel iz „triglavank, snežnic, nevenk, razvalink, morskih cvetk, križnic in miljenk“. Da občinstvo vidi, kake cvetke so zadehtele na najnovejšem vrtcu pod slovenskim Parnasom, utrgajmo na primer na drugi in osmi gredici po en cvet:

Drvar.

Oj lipa, ljubo ti drevo!
Zre lipa vez za žizen vso,
Ljubezen njuno lipa zre,
Na ljubju nosi nju ime.

Za carja stal, za cara pal,
Za carja kri in žizen dal,
Oj mlad junak, zaročnik mlad,
Pustil ji sami žizni jad . . .

*

Sekiro brušeno nosé
Drvar podirat lipe gre,
Pa vidi dekile ga mlado,
Drvarja prosi prelepo:

Vzel njega car, bojni vihar,
Ne sekaj lipe te drvar!
Edin je vidni moj spomin,
Na srečo ž njim spomin edin!

Srnjak in srna.

Na svetu ljubših ni stvari
Kot srne tenkonoge,
To šume naše poživi,
In poživi nam loge!

Ponosen je rogat srnjak,
On ljubi srno — ženo
In šeta ž njo iz mraka v mrak
Na pašo porošeno.

Kako ozira se na njo
Kot velik dostojstvenec!
Skazuje čast ji, ljubav vso
Kot mnog ne — mož krščenec . . .

A srna mi pred njim zbeži,
Kadar ima mladiča,
Da ga srnjak ne umori,
Boji se za srniča.

Tako dekile mu govori, —	Rad slušam . . . Dé mi lovec star:
Pod vdarci lipa že ječi;	„Srnjak je ves neumen,
Ima povelje to drvar,	Če rojena mu mlada stvar, --
Ne sme mu drugo biti mar . . .	Tako je — ljubosumen!“

Stanko Ilvočan.

Slovenische Kriegs- und Soldatenlieder. Aus Kunst- und Volksdichtung ins Deutsche übertragen von Dr. Rudolf von Andrejka. Laibach, 1916. Verlag der „Katoliška Bukvarna“. V. 8°. 67 str. + 17 slik. Eleg. broš. 3. K.

Razkošno opremljena knjiga, kakršnih naši založniki tudi v boljših časih niso spravili mnogo na knjižni trg. S to antologijo prevodov je pl. Andrejka hotel dokumentirati, „wie sich in slovenischen Volke die ererbte Treue zur Dynastie und die Liebe zum Vaterlande in organischer Harmonie im Laufe der Jahrhunderte entwickelt haben und jene festen Grundlagen nationaler Kultur bilden, die im gegenwärtigen Weltbrande ihre Feuerprobe bestanden haben“. — Zbirka obsega 14 umetnih in 12 narodnih pesmi. V odn. k. v. „Brambovsko dobro voljo“, prepesnitev Collinove „Wehrmannslust“, čitamo še enkrat v precej prostem prevodu. Vzporedimo n. pr. znano 3. kitico:

Drava čigava je?	Unseres Draustroms Well,
Soča čigava je?	unsere Soča Quell
Jih bomo varvali,	bleiben doch unversehrt —
kdo jih če pit?	kommt nur herbei!

Kaj je ostalo od teh tako značilnih, krepkih Vodnikovih verzov v prevodu? Še manj smo zadovoljni s Prešernovo „Soldaško“, „das kernige, wegen seiner markigen Sprache schwierig zu übersetzende „Soldatenlied“, kakor pravi prevajatelj v v. predgovoru. Zakaj je verz „Dopolnil sem devetnajst let“ spremenil v „Schon hab' ich achtzehn Jahre voll“, sam Bog ve; kdo bi slutil v nekam čudnem verzu „Stets wechselnd seines Hauses Tür“ krasoto Prešernovega „Domà povsod, domà nikir“? — Koseskega „Vojaška“ naj pokaže tudi v prevodu onim „šolnikom“, ki so se zadnje čase po nepotrebnem spotikali ob nji, da je ta slavospev junaštva in poguma kakor nalašč ustvarjen za sedanjo mladino. O prevodu samem bi bilo to in ono pripomniti, n. pr. o tistih tekočih rimah izvirnika ob zaključkih posameznih kitic, o vsebini tretje kitice itd., toda vemo, da Koseskega umeti ni vedno lahka stvar, še težja ga prevajati. — Andrejkov prevod „Soči“ je Zvonovim bralcem že znan iz letošnje marčeve številke, ki ga je ponatisnila vzporedno s Funtkovim, ter nadkriljuje seveda Pregljeve poskus v „Adria-Klänge“ (Görs 1907, 43—45). Iz Gregorčiča so uvrščeni v zbirko še sledeči prevodi: Cesarski razglas, Dekletova molitev, Za dom med bojni grom, Vojakove neveste poroka, Odlikovanje. Iz S. Jenkovih pesmi sta ponemčeni „Pred odhodom“ in „Naprej“; iz R. Maistrovih poezij sta uspela prevoda „Rožmarin“ in „Krvavo solnce“. „Balada o Čožotih“ je med redkimi Aškerčevimi pesnitvami zadnjih let njegovega ustvarjanja, v kateri še utriplje pesnikova krepka mladeniška sila; v prevodu ni izgubila svoje lepote. — Drugi del obsega narodne pesmi; izvirno besedilo in napeve za večino prevodov najdeš v Maroltovi zbirki Slov. narodnih pesmi. V podrobnosti prevodov se ne spuščam, ker bi lahko nastala iz tega daljša razprava. — Iv. Grafenauer je dodal življenjepisne podatke o pesnikih, ki so našli mesto v zbirki. Domači umetniki so knjigo okrasili z manjšim in večjim umevanjem, z boljšim in slabšim okusom. Kazalke na razne strani pod slikami motijo in so nepotrebne.

Dr. J. Š.

Schriften zum Verständnis der Völker. — Pod tem naslovom izdaja Karl Nötzel v založbi Evgena Diederichsa v Jeni serijo publikacij, ki jim naslov označuje njih namen. Dosedanjim spisom o Belgiji in Franciji, o Rusih in Rusinih se pridružuje opis Hrvatov in Slovencev izpod peresa Andr. Milčinovića in dr. Jan. E. Kreka.

V predgovoru poudarja izdajatelj visoko poslanstvo Avstro-Ogrske, ki zahteva kulturne sinteze germanstva in slovanstva. Slovansko vprašanje je v svojem bistvu tudi нравno in ne le politično. Milčinovičev in Krekov spis naj bi podala to, kar je Nemcem treba vedeti o Hrvatih in Slovencih.

Spisa o Hrvatih in Slovencih kažeta individualni značaj avtorjev, a s tem tudi — zdi se mi — nekoliko značaj obeh narodov. Milčinovič razpravlja obširno o državni zgodovini svojega naroda, precej o njegovem umetniškem in znanstvenem stremljenju, ne govori pa o gospodarskem delu; nasprotno pa nas seznanja dr. Krek zlasti z gospodarskim in slovstvenim življenjem Slovencev, nekaj s slovensko politično zgodovino, a izpušča slovensko umetniško in znanstveno prizadevanje. Kolikor je pri enem tega ali onega preveč, je pri drugem zopet premalo. Ali se ne zdi, da je ali da je vsaj časih bilo pri Hrvatih veliko politike brez gmotnega temelja, pri tem pa mnogo idealnega vzleta v kraljestvu poezije, umetnosti in znanosti, a pri nas nasprotno v gotovem oziru često preveč materijalnosti, ki duši idealizem v vsakem pogledu? Toda oba pisatelja soglasno poudarjata dvoje: lepoto svoje domovine in željo po združenju obeh narodov; zlasti dr. Krek ubira pri tem krepke strune, ki zvane simpatično.

Končno še nekaj netočnosti, oziroma tiskarskih pomet pri Milčinovičem spisu. Zadnji Arpadovec na ogrskem prestolu je bil Andrej III. in ne II. (str. 21), a namesto Ludovik Neapeljski mora stati Ladislav (str. 23). Bitka na Kosovem polju je bila 1389 in ne 1379; Bosno so si podvrgli Turki 1463 in ne 1363 (str. 24).

Dr. L.

Viktor Bežek, Občno vzgojeslovje z dušeslovnim uvodom. Založba „Slovenske šolske matice“. V Ljubljani (1916). V. 80. 358 + VI. str. Cena vezani knjigi 4 K. (Konec.)

B) Občno vzgojeslovje v dveh snopičih. Zunanje podobno z dušeslovjem je razdelil pisatelj obsežno vzgojeslovno snov v štiri poglavja. Notranjo vez pa je vzpostavil s tem, da se prilično opira na dušeslovni uvod, v katerem se je dotaknil tudi etičnih, socioloških in estetskih problemov — in temelj vzgojeslovju stoji na pravih tleh. Prvo poglavje govori o občnih pojmih. Vprašanja o bistvu, o možnosti in ovirah, o nižjih in višjih smotrih, o kakovosti vzgoje, o vzgojnih sredstvih in načinih, o vzgojnih činiteljih in vzgojni dobi se tu načenjajo. Že kar v uvodu je ublažil Bežek razmerje med individualno in socialno vzgojo, saj je ena kakor druga enostranska; poudaril pa je tudi pomen harmonske (skladne) vzgoje, ki se razteza na vse telesne in duševne sposobnosti gojenčeve ter strne vzgojne smote v skupno zahtevo: „Vzgojitelj vzgajaj gojenca na verski in narodni podlagi za vrlega državljana, upoštevajoč njegovo individualnost, ki ga usposablja baš za ta ali oni stan“. Telesno (fizično) naj se razvija gojenec, da se skrbi za njegovo zdravje in se goje njegova čutila. Vsled medsebojnosti med telesom in duhom pa vpliva ta vzreja obenem na razvoj duha: izobrazuje razum, plemeniti srce in krepi voljo. Bežek je dal slovo svoj čas edino zveličavni intelektualni vzgoji, ko na raznih mestih poudarja skladnost vzgoje, katere višek je značajna, harmonsko umerjena, samozavestna in samodejna osebnost.

V naslednjih dveh poglavjih razmotriva pisatelj vprašanje, kdo naj vzgaja, na kar odgovarja: dom in šola. Bavi se najprej z domačo vzgojo, daje prednost v marsičem kmetški vzgoji, navaja pa tudi nje pomanjkljivosti, graja mestoma pogubni vpliv bon in guvernant na mestne gojenke. Vzgoja čustev in volje se naj vrši na podlagi zgledov, ukazovanja, kazni in štedljivega priznanja. Kazen bodi vzgojno sredstvo, naj pogloblja in naj se ne maščuje ali celo zastraši gojenca. Upravičena kazen bodi primerna, naravna. Glede seksualnega pouka zavzema edino pravilno stališče: dom ga izvrši in ne šola!

Tretje poglavje govori o šolski vzgoji. Šola izpopolnuje in dovrši, kar je domača vzgoja pravega, lepega in dobrega vcepila mladini v srce. Učitelj dobi primerna navodila, kako naj skrbi za telesno zdravje izročene mu dece, kako naj neguje snažnost v šoli in vzdržuje šolsko disciplino, kako naj navaja deco k točnosti in rednosti, v kaki meri se naj poslužuje raznih kazni, kako vzgajaj ljudo-milost, spoštljivost in napeljuje k lepemu vedenju ter vzbujaj v deci sočutnost, kako iztrebljaj laž. A cilj skladne vzgoje je Bežku npravno-verska vzgoja, kakor to tudi določa državni ljudskošolski zakon. Zato je postal moj očitek, ki sem ga zabeležil svoj čas v „Vedi“ oziroma v „Popotniku“, ko še nisem imel v rokah drugega snopiča — „ni razvidno, kateri vzgojni smoter je Bežku najvišji“ — brezpomemben. Tesno združena z versko je npravna vzgoja. Bežek je celo mnenja, da „poleg krščanskega nauka ni treba prav nič etičnega poučevanja“. Dejanske razmere v inozemskih državah: na Francoskem, deloma na Angleškem, v Italiji in na Nemškem nas uče, da je možno npravno vzgajati nezavisno od verskega pouka; npravni pouk zase ni več utopija. Do sem sega prvi snopič. Nadalje razpravlja o umetniški vzgoji, katere pomen in potrebo v pravem umevanju opravičuje kot „protivesje napram prebohotnemu intelektualizmu“. K temu cilju naj dovajajo risanje, slikanje, izrezovanje in prilepljanje ter oblikovanje z ilovico, lepomis, ročna dela, izprehodi in izleti. Seveda je treba učitelje opozoriti, da v naravi ne ugaja isto deci kakor njemu: blizu ležeči in majhni predmeti bolj nego oddaljeni in veliki. In ne preveč izletov! Izlet bodi za mladino vesel, svečan dan. Tudi petje stavi Bežek v službo umetniške vzgoje. Po vsej pravici je dotični odstavek razširil, da bi zopet zbudil večje zanimanje v času, ko se že celo pri nas piše in govori o „nazadovanju šolskega petja“. Posebno opozarja učitelja na narodno petje in na umetno, ki je prikladno narodnemu duhu, da oživi s tem tuintam suhoparni pouk. Enako poudarja pomen glasbe. Umetniško vzgojo podpira tudi čitanje proze in predvsem poezije, ki naj v mladini zbudi enake „misli in čustva, ki so navdajala pisatelja oziroma pesnika pri njih ustvaritvi“; torej mladina naj se včustvi spričo tega ali onega umotvora. Mladina bo uživala umetnost, bo po svojih močeh ustvarjala umetniško, a ne bo o umetnosti — bese-dičila! S tem je dosežen smoter umetniške vzgoje: oplemenitev srca. Dobro bi bilo, ako bi bil Bežek opozoril še na pretiravanje in preveliko oboževanje umetniške vzgoje, ki prerada rodi hlastanje po uživanju, mehkužnost in blaziranost. Vsaka vzgoja je končno človeško delo in kot tako ima svoje meje.

Vsled vzporednosti med dušeslovjem in vzgojeslovjem se Bežek nadalje bavi s šolo-delavnicami kot posebnim vzgajališčem volje, ki se je porodila iz misli „o vrednosti in potrebe dela“. Proti intelektualni vzgoji namreč se je obrnila tudi šola-delavnica s klicem: Manj znanja, zato več zmožnosti! Priboriti si je treba znanje z marljivim delom, z udejstvovanjem, „s samotvornim delom“, ki se poraja iz „samostojnosti“, bistva hotenja (volje). To jedro revolucionarne vzgojne smeri je Bežek prav dobro izluščil, a ne pozabil okrcati izrastkov. Tudi država zahteva

od vsakega državljana koristno delo v njegov in njegovih svojcev prid, a tudi v prid države. Če hočemo torej iz gojenca napraviti koristnega uda države, smo pripadniki takozvane državljanske vzgoje. Pogrešam pa pri Bežku opozorila na nedostatnost te vzgoje. Vodilna misel države je moč, ki ne pomeni sicer nič slabega a tudi nič dobrega; moč je pravno ind ferentna, prava vzgoja pa mora biti pravna. Sicer je prvobornik Kerschensteiner v Monakovem skušal idealizirati to vzgojno smer s tem, da idealizira smoter države kot „ideal kulture in prava“, a nezadostno, kakor trdi Eucken, ki vidi tudi v tem cilju le — utilitarizem. — Zadnji odstavek v tem poglavju govori o šoli in domu, o njihju medsebojnem razmerju, o njihju tesnih stikih. Tako se zaokrožita in zvršita obe poglavji: domača in šolska vzgoja — v vzajemnem izpopolnjevanju.

Zadnje, četrto poglavje se bavi z varstveno in skrbstveno vzgojo, katera naj nadomešča domačo in šolsko vzgojo. To je torej vzgoja v zavodih, ki postane potrebna vsled nesoglasnih rodbinskih razmer ali vsled raznih telesnih in duševnih hib gojenčevih. Prištevatil je sem vzgojo gluhonemih, slepcev, slaboumnih, zapuščenih in zanemarnjenih. Precej obširno in temeljito se bavi pisatelj z vzgojo teh nesrečnežev. Časi, ko se prelija toliko krvi, so napolnili tudi pisatelja, da je posvetil varstveni in skrbstveni vzgoji več zanimanja in pažnje: saj se od dne do dne množi število onih nesrečnikov, ki so postali žrtev neusmiljene vojne. Par opomb naj nikakor ne zniža vrednosti Bežkovih izvajanj! Bežek pravi: „Telesno ostro in značilno izraženo slaboumnost se nazivlje tudi kretentstvo“. Značilno za kretenta je pač nenormalna golšna žleza. Pravilni ustroj in delovanje te žleze vpliva na možgane in na duševni razvoj; izpad delovanja v abnormalni žlezi pa povzroča kretentstvo.

H koncu je Bežek dodal še „Dostavke“ k dušeslovju in vzgojeslovju v obliki pripomb, s katerimi se strinjam. — Pregled celotne vsebine knjige bo nudil čitatelju vpogled notranjih vezi med dušeslovjem in vzgojeslovjem. — Nato sledi „Slovensko-nemški imenik strokovnih in nekaterih drugih manj navadnih izrazov“. Naj pripomnim to-le: betva = panoga pomeni na Štajerskem malenkost. Naponsko in odponsko čustvo ne eksistira; str. 291. slepčevega sluha namesto vida. — „Včutiti se“ je psihološko nepravilno, ker čutiti je „empfinden“, čustvovati je „fühlen“, torej Einführung včustvovanje; „einfühlen“ je včustvovati.

V „Zaključku“ podaje pisatelj pravzaprav predgovor k vzgojeslovju; v njem opravičuje potek dela, pojasnjuje obseg nekaterih odstavkov. — H koncu naj povzamem svojo sklepno sodbo. Bežek je izbral ogromno gradivo, ki leži deloma razmetano po raznih pedagoških listih in poročilih v ubrano skladnost, ne naslanjaje se na ta ali oni vzor. Ni se odtegnil nobenemu modernemu pedagoškemu problemu; pobija enostranost intelektualizma, ga izpopolnjuje z naturalizmom, eticizmom in esteticizmom; pokazal nam je ideal skladne vzgoje, ožigosal ekskluzivnost individualizma ter ga družil s socializmom ter uvaževal politizem na podlagi delovne in narodnostne šole. Teorija in praksa sta v lepem skladu. Koliko navodil za mladino, ki pohaja moška in ženska učiteljsča, in tej je v prvi vrsti knjiga namenjena! Iz bogatega in zdravega vira bo črpala svoje znanje, plemenitila svoje srce ter krepila svojo voljo prav po geslu našega Gregorčiča:

„Le tisto omiko jaz štejem za pravo,
kj voljo zadeva, srce in glavo.“

Tako pripravljena bo z veseljem stopila pred naš narod ter ga v istem smislu vzgajala; saj Bežek nikjer ni zamudil prilike, opozarjati bodoči učiteljski naraščaj

na njih pravi poklic: Ne bodi samo šolski učitelj, ampak tudi učitelj — naroda, njegov voditelj! — Mogoče se pisatelj odloči ter priredi vsaj domačo in skrbstveno vzgojo za Družbo sv. Mohorja, da bi se tako Bežkova knjiga udomačila v zadnji gorski koči ter postala v istini prava — ljudska knjiga! *Dr. Simon Dolar.*

Gradja za povijest književnosti hrvatske. Na svijet izdaje Jugosl. akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu. Knjiga 8.

V poročilu o publikacijah Jugoslov. akademije v 4. števil. „Lj. zvona“ je ostala „Gradja“, ki je imela posebno usodo. Kmalu potem, ko so bile knjige razposlane, je Akademija svoje člane poprosila, naj ji vrnejo „Gradjo“, češ, da se mora v njej nekaj popraviti. Nato pa smo zvedeli, da je šlo za precejšnjo „korekturo“, za študijo Slavka Ježića: „Književna ostavština Frana Krste Frankopana“, znanega politika in pesnika iz 17. stoletja. Ježić priobčuje tu iz c. in kr. drž. arhiva na Dunaju doslej še neizdano literarno zapuščino Frankopanovo, ki je pa deloma (zlasti „Zganke za vrime skratiti“) zelo laseivnega značaja. Ta razprava se bo, kolikor smo obveščeni, odstranila iz „Gradje“ in nadomestila z drugim gradivom. Poleg tega je v „Gradji“ še 13 razprav: po en bibliografski prispevek dr. Fr. Fanceva in M. Rešetara, dvoje prispevkov dr. Drechslerja (iz korespondence Fr. Kurelca, važna tudi za življenjepisa Iv. Trdine, in o dalmatinskem pesniku Buniću Vučićeviću), Krizmanićev preved Miltonovega „Izgubljenega raja“, priobčil Vl. Dukat, doslej neznana drama doslej neznanega dalm. pesnika Martina Benetevića „Hvarkinja“ (okoli 1600), ki jo je priobčil dr. P. Karlić; „Tri pisma St. Vraza P. P. Dubrovskemu od Vl. A. Franceva, S. Urličev prispevek za biografio dalm. pesnika Brna Krnarutića, dr. Mirka Dejanovića razprava „F. Sacchetti (1330—1400) o „Schiavoniji“, Klaićeva razprava „Obrana Pavla Rittera Vitezovića od g. 1700“ (v nekem prepisu s plemstvom se je Vitezoviću očitalo, da je užival meso na prepovedane dni in da je pokojna žena redko hodila v cerkev), Milčetićevi „Hrvatski književni prilozil iz Medjimurja i okolice grada Šoprona“ in moje „Bilješke o našim preporoditeljima“ (Mihanović i Kopitar; Čeh Roštlapil kot adresat Vrazova lista u „Djelima“ V. str. 148—152; Ljudevit Gaj med Čehi; Jugoslovanski naročniki Kollarove „Národné zpievanky“). — Urednik „Gradji“ je prof. Ivan Milčetić. Ta je pravkar končal veliko razpravo o koledu. Nabiral je gradivo za njo od svoje mladosti; povod sta mu bila običaj in pesem, ki sta se očuvala v njegovem rojstnem kraju na otoku Krku. Krasno gradivo so mu dale Štrekljeve „Slov. nar. pesmi“, a sledove koledu je našel tudi pri Trubarju. Narodni običaj koledu se vleče tja do Sofije, četudi v drugi obliki, jedro je isto. — Znano je, da smo pred vojsko pripravljali veliko „Jugoslovansko Enciklopedijo“. Čulo se je takrat, da so neki konservativni krogi hoteli osnovati neko konkurenčno podjetje; sedaj pa vidimo iz prospekta, ki je priložen katoliško-hrvatskemu liter. listu „Prosvjeti“, da je Akademija sama nakanila izdati „Hrv. biografski riječnik“, ki naj bi izšel do l. 1619, pozneje bi še izdala občo stvarno enciklopedijo. Poleg „korekture“ Frankopanove zapuščine je ta ukrep Akademije vreden omembe. V upravi Akademije je najvažnejša izprememba ta, da je odstopil dolgoletni tajnik dr. A. Musić, ki ga je nadomestil prof. matematike dr. Gjuro Majcen.

Dr. Fr. Ilešič.

Največja slovenska hranilnica!

Mestna hranilnica ljubljanska

:: Ljubljana, Prešernova ulica št. 3. ::

Koncem leta 1915 je imela vlog . . . „ **48,500.000.—**
Rezervnega zaklada „ **1,330.000.—**

:: Sprejema vloge vsak delavnik in jih obrestuje po ::

4¹/₄ %

brez odbitka. Hranilnica je **pupillarno varna** in stoji pod kontrolo **c. kr. deželne vlade**. Za varčevanje ima vpeljane lične

domače hranilnike.

Posoja na zemljišča in poslopja na Kranjskem proti **5%**, izven Kranjske pa proti **5¹/₄%** obrestim in proti najmanj **1%** oziroma **³/₄%** odplačevanju na dolg.

Narodna knjigarna v Ljubljani

priporoča sledeče knjige:

Atila v Emoni. Romanca. Napisal Ant. Aškerc. Cena broš. 1 K 40 v, vez. 2 K 40 v, s pošto 10 v več.

Brodkovski odvetnik. Roman. Češki spisal V. Beneš-Šumavskyi. Cena broš. 1 K 50 vn., vez. 2 K 50 vin., s pošto 20 vin. več.

Čez trnje do sreče. Roman. Spisal F. Senčar. Cena broš. 1 K 20 vin., vez. 2 K 20 vin., s pošto 20 vin. več.

Greh in smeh. Zabeljene in osoljene kratkočasnice. Zbral Tinček Hudaklin. Cena 1 K, s pošto 10 v več.

Gospod Žabar. Humoristično-satirične in resne sličice iz sedanjosti. Spisal Luigi Calco. Cena broš. 80 v, s pošto 10 v več.

Narodni kataster Koroške. Spisal Ante Beg. Cena 60 v, s pošto 70 v.

Gospod Bucek. Humoristično-satirične in resne sličice iz sedanjosti. Spisal Luigi Calco. Cena broš. 70 v, s pošto 10 v več.

Kralj Matjaž. Zgodovinski roman. Spisal Fran Remec. Cena broš. 2 K, vez. 3 K, s pošto 20 v več.

Lepi striček. (Bel-ami.) Roman. Francoski spisal Guy de Maupassant, prevlel Oton Zupančič. Cena broš. 3 K 50 v, vez. 4 K 70 v, s pošto 20 v več.

Ljubezem in junaštva strahopetnega praporščaka. Zgodovinska povest. Cena broš. 80 v, vez. 1 K 60 v, s pošto 10 v več.

Rienzi zadnji tribunov. Zgodovinski roman v dveh delih. Spisal Edward Lytton-Bulwer. Cena 4 K, vez. 5 K 20, s pošto 20 v več.

Kmetska posojilnica ljubljanske okolice

registrovana zadruga z neomejeno zavezo v Ljubljani

:: obrestuje hranilne vloge po čistih ::

4 1/2 %

brez odbitka rentnega davka, katerega
plačuje posojilnica sama za svoje vložnike.

Posojilnica posojuje svoj denar na varna
kmečka posestva, radi tega je tudi ves
denar pri njej popolnoma varno naložen.

Gospodarstvo posojilnice vodijo gg.:

Ivan Knez, veletržec in velepos. v Ljubljani.
Andrej Šarabon, veletržec in pos. v Ljubljani.
Josip Lenče, veletržec in posestnik v Ljubljani,
Ivan Mejač, veletržec v Ljubljani,
Anton Pogačnik, posestnik v Spodnji Šiški,
Franc Jarc, posestnik v Medvodah,
Avgust Jenko, posestnik v Ljubljani,
Alozij Vodnik, kamnosek in pos. v Ljubljani.

Rezervni zaklad nad K 900.000.—.

Hranilne vloge nad K 20,000.000.

|| || **Ustanovljeno leta 1881.** || ||